

Papp Gábor

A prizonizációs jelenség elméleti háttere – kritikai megközelítésben

A prizonizáció fogalma talán nem tűnik teljesen ismeretlennek e sorok olvasói számára. A magyar börtönkutatásban – a második világháborút követő történeti-társadalmi fejlődési irányvonal következtében – a fegyintézetekben végbemenő társadalmi folyamatok, így a prizonizáció vizsgálata, szinte egyáltalán nem voltak jelen. E fogalommal, illetve általában a börtönasszimiláció kérdéseivel csak kevés írás foglalkozott, illetve a fogvatartottak informális világa is a relatíve „alulkutatott” témának volt tekinthető, és ezek a munkák sem mentek túl általában a teoretikus háttér vázlatos ismertetésén (Boros 1995a, b; Boros – Csetneky 2002; Surin 1989). A magyar szakirodalomban is fellelhetők ugyanakkor olyan munkák, melyek empirikus vizsgálatokra alapozottan tárgyalták, ha nem is a prizonizációs jelenséget, hanem a rabtársadalommal kapcsolatos lényegi kérdéseket (Kövér 1993, Huszár 1995; 1997a, b; Póczik 2000). Ezen írás elsődleges célja, hogy áttekintést nyújtson a prizonizációs jelenség elméleti és empirikus hátterével kapcsolatos szakirodalomban fellelhető főbb irányzatokról, nézőpontokról.

Elsőként meg kell határozni, hogy mit is értünk prizonizáció alatt. A fogalmat Donald Clemmer amerikai börtönszociológus 1940-es „The Prison Community” (Börtönközösség) című munkájában definiálta elsőként. Meghatározása szerint a prizonizáció nem más, mint az a folyamat, melynek során az egyén „...többé-kevésbé átveszi a fegyintézet társadalmi gyakorlatait, erkölcsét, szokásait és általános kultúráját.” (Clemmer 1940/1958: 299.). A prizonizációt igyekezett elkülöníteni az asszimilációtól jelenségtől. Utóbbit egy lassabb és fokozatosabb folyamatnak tartotta, és a korabeli bevándorlási folyamatokkal hozta összefüggésbe. Clemmer fontos felismerése volt, hogy a fegyintézeteknek van egy sajátos „kultúrájuk”, amely egyének feletti és beleértendő gondolatok, viseledésmódok, amelyeket a rabok vallanak. Clemmer szerint mindenki, aki belép a fegyintézetbe, bizonyos értelemben keresztülmegy a prizonizációs folyamaton, amely együtt jár azzal, hogy elveszíti a szabad világban birtokolt státuszát, és egy alárendelt csoport névtelen figurájává válik, ruhájától és nevétől megfosztják, megtanulja a formális és informális rend szabályait, a börtönszleng aktív vagy passzív használójává válik, és kialakul benne a formális renddel való szembenállás. Prizonizációs „főszabályként” említi a folyamat gyors lefolyását, ugyanakkor megjegyzi, hogy az szabálytalan, ciklikus is lehet, sőt egyes raboknál egy adott börtönbüntetés ideje alatt is ingadozhat a börtönkultúra átvétele. A fogalom megalkotója szerint tehát nem létezik egy általános prizonizációs minta, nem minden fogvatartott esetében zajlik le a folyamat ugyanúgy. Clemmer leírta azokat a tényezőket is, amelyek a prizonizá-

ciós szintre hatást gyakorolhatnak. Ezeket – mivel azok valamilyen mértékben mindenkire hatást gyakorolnak – a prizonizáció „univerzális faktorainak” nevezte. Ezeket a magas és az alacsony szintű prizonizáció ellentétpárjával mutatja be:

Alacsony szintű prizonizáció	Magas szintű prizonizáció
Rövid ítélethossz, vagyis rövidtávú alávetettség a prizonizáció univerzális faktorainak	Többéves ítélet, vagyis hosszabb távú alávetettség a prizonizáció univerzális faktorainak
A büntetés megkezdése előtti pozitív és szocializált kapcsolatok révén kialakuló stabil személyiség	A büntetés előtti időszak nem megfelelően szocializált kapcsolatai révén kialakuló instabil személyiség
A börtön falain kívüli személyekkel a pozitív kapcsolatok fennmaradása	A börtön kívüli személyekkel a pozitív kapcsolatok hiánya
A rabcsoportokba való integráció elutasítása vagy az erre való képtelenség, miközben más személyekkel fenntart kapcsolásokat	A rabcsoportokba való integráció
A rabok törvényei és dogmái esetében azok vak elfogadásának elutasítása, és hajlandóság arra, hogy bizonyos feltételek mellett segítse az öröket, tehát a szabad társadalommal azonosuljon	A rabcsoportok és a rabnépesség erkölcsének és dogmáinak vak vagy csaknem vak elfogadása
Olyan zárka- vagy munkatársak, akik nem rendelkeznek rabvezéri képességekkel, és akik nem teljesen integrálódnak a börtönkultúrába	Olyan zárka- vagy munkatársak, akik a rabhoz hasonló orientációkkal rendelkeznek
Az abnormális szexuális tevékenységek, a szerencsejátékok elutasítása, és hajlam arra, hogy komolyan végezze a munkáját, hogy részt vegyen a legális szabadidős tevékenységekben	Az illegális tevékenységekben való részvétel

Az előbbieken kívül még további, olyan tényezőket is megemlít, amelyek hatással vannak a prizonizációra. Így fontosnak tartotta kiemelni, hogy prizonizációs szempontból nem mindegy, hogy az illető először van-e börtönben, milyen a személyisége, életkora, lakókönyezete, intelligenciája, börtönbeli pozíciója, milyen nemzetiségi és faji jellemzőkkel bír, vallását mennyire gyakorolja. Clemmer saját megfigyelései alapján két csoport van védve a prizonizációtól. Az egyik az idősebb, házasság, „kevésbé bűnöző hajlamú” rabok, akik erős és pozitív kapcsolatot tartanak fenn a családjukkal, barátaikkal a kinti közösségben. Vagyis akiknek nem a benti rabközösséghez igazodik a viselkedése, akik nem érzik szükségét, hogy csatlakozzanak a rabtársadalomhoz. A másik csoport pedig olyanokból áll, akiket a rabtársadalom nem fogad el – személyiségük vagy idegesítő viselkedésük miatt.

Clemmer tehát számos olyan tényezőt felsorol, melyek a prizonizációt befolyásolhatják. Ideértve magából a börtönből származó, a börtön falain kívüli, illetve a szabadságvesztés időszakát megelőző faktorokat is. Ezzel bizonyos értelemben megelőzte a saját korát, hiszen az intézeten kívüli és belüli tényezőkkel kapcsolatos vitákat már azt megelőzően negligálta, mielőtt azok bekeverültek volna a tudományos diskurzusba.

Clemmer korai írása a rabközösség vonatkozásban más fontos megállapításokat is tartalmazott. Így felismerte azt, hogy a rabtársadalom is bizonyos szempontból tagolt. Ennek alapján bizonyos „rabosztályokat” különböztetett meg (elit, közép- és alsó osztály). Megállapította, hogy létezik egyfajta „rabtörvény”, amelyre az jellemző, hogy ideálként minden fogvatartott tudatában van a meglétének, bár nem mindenki követi ezt ugyanolyan mértékben. Leírásában a rabtársadalom egyszerre atomizált, individualizált, ugyanakkor a csoportformálódás tendenciája is érvényesül. Lényegi megállapítása továbbá, hogy a börtönkultúra nem egy zárt kultúra, hanem reflektál a társadalom általános kultúrájára. Ennek forrását abban látta, hogy a felnőtt fogvatartottak, amikor bekerülnek a börtönbe, számos tapasztalattal, kialakult attitűdrendszerrel és életfilozófiával rendelkeznek, így ezeket magukkal hozzák a fegyintézet falai közé. Clemmer szerint tehát az elítéltek börtönbeli kapcsolatainak fő determinánsát azon tapasztalatok összessége jelenti, amelyeket az egyén már azelőtt megszerzett, mielőtt bekerült volna a fegyintézetbe.

Clemmer egy másik munkájában (1951) azt állította, hogy a börtön szerepe a kriminalitásban korántsem determinisztikus. Feltevése szerint valószínűleg az egyén által a fegyintézetbe hozott kriminalitást a prizonizáció felerősíti, amely potenciálisan fennmarad a szabadulás után is. Emellett elképzelhetőnek tartja, hogy az az elítélt, aki nem integrálódik a börtönkultúrába, ugyanakkor még kriminálisabbá válhat a szabadulást követően, mint aki tökéletesen prizonizálódott. Vagyis a prizonizáció és a kriminalizáció jelenségét Clemmer elviekben különválasztotta, bár megjegyezte, hogy feltehetően a kettő között a szoros együttjárás a valószínűbb.

Mint a fenti rövid áttekintésből is látható, Clemmer számos börtönszociológiai alapkérdést vetett fel. Bár célja bevallottan elsősorban a „tipikus amerikai fegyintézet” bemutatása volt, számos okot, hatást bemutatott, ugyanakkor nem hipotéziseket tesztelt. Mások a későbbiek folyamán empirikus kutatásokban vizsgálták felismeréseit, illetve a neki tulajdonított megállapításokat.

Ebben az írásban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azokat a nézőpontokat és a hozzájuk kapcsolódó változókat, amelyek a prizonizáció empirikus kutatásában az elmúlt évtizedekben megjelentek. Ilyen változók: a prizonizáció, a börtönnel és annak céljaival kapcsolatos attitűdök, a társadalommal és jogrendjével kapcsolatos fogvatartotti vélekedések, a rabok elidegenedése, társas szerepei, a közöttük lévő társas kapcsolatok, az időtényező szerepe a prizonizációban, a kriminalizáció, a szervezeti háttér, valamint a börtön előtti és a börtönön kívüli tényezők szerepe a prizonizációban.

A prizonizáció mérési technikái és a „rabtörvény”

Wheeler (1959) a „rabkultúra” három aspektusát különítette el. Ezek közül az első a fogvatartottak viselkedése („nyílt kultúra”), a második az általuk vallott értékek és attitűdök összessége („zárt kultúra”), a harmadik pedig a raboknak a más rabok értékeire és attitűdjeire vonatkozó becslései („észlelt kultúra”).

A prizonizáció mérési technikái a Wheeler által említett hármas felosztásban érthetők meg. Az egyik mérési technika a rabkultúra viselkedési aspektusára fókuszál, vagyis a büntetőintézetben belüli szabályszegések, vétségek alapján következtet arra, hogy a fogvatartottak mennyire igazodnak a rabkultúra antiszociális értékrendszeréhez. Barak-Glantz (1983), Ramirez (1984), Cao – Zhao – Van Dine (1997), Jiang – Fisher-Giorlando (2002) és Gillespie (2003) alkalmazták e mérési metódust. Ennek a módszernek a hátránya az attitűdinális módszerhez képest abban áll, hogy mivel nem minden szabályszegés jut a börtönhatóságok tudomására, ezért – a kinti bűnözés méréséhez hasonlóan – bizonyos mértékű látenciával kell számolnunk. Ezen túlmenően az ilyen típusú adatgyűjtés személyiségi jogokat sérthet.

A legtöbb vizsgálat az előbbi csoportosítás alapján a másodikra, vagyis a rabkultúra látens aspektusára fókuszált az empirikus mérés során, amelyet összefoglaló néven „rabtörvénynek” vagy a rabok értékrendszerének szokás nevezni. De mi is ez a „rabtörvény”, és melyek a főbb jellemzői?

Már az első börtönkutatók is leírták azt, hogy létezik a fogvatartottak között egy viszonylag jól körülírható, szankcionált és kontrollált nézetrendszer, amely kifejezi a rabok értékrendjét (Reimer 1937; Hayner – Ash 1939, 1940; Clemmer 1940). E „rabtörvénynek” két fontos elemét azonosították: az egyik a fogvatartottak közötti szolidaritás, a másik pedig a konvencionális értékrendszerrel – illetve ennek fegyházi reprezentánsaival, az őrkkel – szembeni oppozíció. Ennek megfelelően a „rabtörvény” fő tétele, hogy tilt bármilyen, az őrkkel kapcsolatos támogató (vagy legalábbis nem az őrk kihasználását célzó) tevékenységet a rabok részéről, illetve a bentlakók közötti összetartást és a rabtársadalomhoz való lojalitást hangsúlyozza. Már a korai írásokban is felmerült az a kérdés, hogy vajon a „rabtörvény” jellemzői magukban a börtönfeltételekre vezethetők-e vissza, vagy inkább társadalmi eredetűek. Ohlin (1956) szerint például a „rabtörvény” mindazon értékeket, elképzeléseket vegyíti össze, amelyeket a fogvatartottak már bekerülésük előtt is vallottak, vagyis a „börtönkódex” lényegében a szabad világbeli bűnözői értékrendszer fegyházi viszonyok között módosult változatának tekinthető. Ohlin szerint ebben az értékrendszerben az erőszak, a fizikai erőfitogtatás, a pénz- és a tulajdon iránti vágy, illetve sajátos szexuális standardok dominálnak. Ohlin is kiemelte, hogy a „rabtörvény” normatív sajátosságai közül a rabcsoporton belüli szabálykövetés és szolidaritás kiemelt jelentőségű, amely összefügg a csoporton kívüliekkel szemben elvárt agresszív és kihasználó magatartással, viszonyulással.

Mások (Sykes 1958, Sykes – Messinger 1960) elsősorban a börtönön belüli frusztrációs tényezők szerepét emelték ki a „rabtörvény” kialakulásában. Ebben a szokásrendszerben – leírásuk szerint – rövid, tömör imperatívuszok szabályozzák a foglyok viselkedését, illetve a társaikhoz és a személyzethez fűződő viszonyát. A „rabtörvény” megsértése különböző szankciókkal járhat együtt, a kiközösítéstől egészen a nyílt fizikai erőszakig. Sykes – Messinger (1960) csoportokba szedték a „rabtörvény” főbb elemeit, amelyek a következők:

- Ne avatkozz bele mások dolgába! Törekedj arra, hogy a legtöbb haszonra és privilégiumra tegyél szert a börtönben töltött idő alatt! Ne áruld el a rabtársadat a személyzetnek! Légy lojális a rabtársaidhoz!
- Ne veszítsd el a fejed! Ne mutass érzelmeket! Marad mindig nyugodt!
- Ne használd ki rabtársaidat! Sem erővel, sem furfanggal ne húzz hasznót belőlük! Ne lopj rabtársaidtól! Ehelyett inkább oszd meg mindazt, amid van, és ne üzletelj velük!
- Ne légy balek! Az örökkel légy bizalmatlan és gyanakvó! Bármilyen örök-rab konfliktusban automatikusan az utóbbi oldalára kell állnod! Az örök által elvárt kemény munkát és tekintélyüket utasítsd el!

A Sykes által leírt „rabtörvény” elvárásai tehát egyrészt olyan maximákat tartalmaznak, melyek a rabok közötti összetartást, az egymás iránti lojalitást és reciprocitást [kölcsönösséget] helyezik a középpontba, másrészt pedig a férfiaságot, illetve az érzelmek elfojtását és a keménységet várják el a raboktól, harmadrészt pedig a személyzet tagjaival és az általuk képviselt értékrendszerrel szembeni ellenállást fogalmazzák meg ideálként.

A „rabtörvény” oppozicionális elemének jelentőségét emelte ki Wellford (1967). Szerinte az örök és a rabok elvárásai párokba szedhetők és ezek között antagonisztikus ellentétek feszülnek.

Az örök elvárásai	A rabok elvárásai
1. A rab jelentse a társai által elkövetett szabályszegéseket, tájékoztasson a szökési tervekről és a csempészaruk birtoklásáról.	1. A rab ne adjon ki információt az öröknek.
2. A rab dolgozzon szorgalmasan minden munkakörben azért, hogy ezzel felkészüljön a szabadulás utáni sikeres munkába állásra.	2. A munka leértékelése a rabok részéről.
3. A rab támogassa az intézet rehabilitációs-rezocializációs programjait annak érdekében, hogy „megjavuljon”.	3. Az intézeti programokat a rab csak az örök hatására támogassa.
4. A rab fojtja el szexuális késztetéseit.	4. A rab elégítse ki szexuális késztetéseit.
5. A rab tartsa távol magát a társaival való közeli kapcsolatoktól.	5. A csoporthoz tartozás kiemelt jelentőségű az örökkel és a többi rabbal szembeni védelem céljából.

A prizonizáció mérési technikái közül az örök (és rajtuk keresztül a társadalom) standardjaival való szembeszegülést állítja középpontba a Wheeler (1959, 1961a, b) által kifejlesztett módszer. Ez a fegyintézeti környezetben potenciálisan előforduló hipotetikus konfliktusokat vázolja fel, amelyekben a raboknak dönteniük kell két alternatíva: a legitim társadalom, vagy az illegitim rabtársadalom elvárásainak való megfelelés között. Ezt a mérési eljárást, illetve ennek különböző változatait később más kutatásokban is használták (Garabedian 1963b; Glaser 1964; Ward – Kassebaum 1964; Wellford 1967; Cline – Wheeler 1968, Schwartz 1971, 1973; Jensen – Jones 1976; Akers – Hayner – Gruninger 1977a, b; Alpert – Finney – Short 1978; Slosar 1978; Alpert 1978c, 1979; Garofalo – Clark 1985; Gillespie 2003).

Ehhez a módszerhez kapcsolható a „észlelt kultúrát” feltáró technika, mely lényegében a felvázolt konfliktushelyzetek esetében nem a rabok privát attitűdjeire kérdez rá, hanem azt méri fel, hogy az egyes bentlakók miként vélekednek arról, hogy rabtársaik miként döntenének az adott helyzetben. Ezen technikával kimutatták, hogy a fogvatartottak között létezik egyfajta „többszörös tudatlanság”, vagyis viselkedésüket a privát attitűdjeikhez képest a rabok jelentősen antiszociálisabbnak értékelik, mint amilyen az valójában (Wheeler 1959; Akers-Hayner-Gruninger 1977a, 1997b ; Grekul 1999).

A prizonizáció mérésével kapcsolatban a legelterjedtebb módszer a rabtársadalom normatív rendszerével kapcsolatos attitűdállítások sorával „mér”. Ebben az esetben ez úgy történik, hogy az elítéltektől azt kérdezik, hogy mennyire értenek a „rabtörvény” állításokban megfogalmazott tanításaival, előírásaival, tilalmaival, amelyek a fizikai erő, a keménység, az örökkel való manipulatív kapcsolatok, a rabokhoz való hűség és az összetartozás stb., már fentebb említett centrális értékei köré szerveződnek. Ezek a kérdőív-itekek tehát a rab érték-és normarendszerhez való konformitást mérik. Ezt több kutatás is alkalmazta (Tittle – Tittle 1964, 1965; Tittle 1969; Thomas 1971, 1973, 1977a, b; Thomas – Cage 1977; Thomas – Foster 1972, 1976; Thomas – Hyman – Winfree 1983; Thomas – Petersen – Cage 1981; Thomas – Petersen – Zingraff 1978; Thomas – Poole 1975; Thomas – Zingraff 1976; Zingraff 1975, 1980; Zingraff – Zingraff 1980; Paterline 1997; Paterline – Petersen 1999; Rhodes 1979; Grapendaal 1990; Bukstel 1980; Kennedy 1974; Alpert 1978a).

Jelen írásban a fentiek közül két módszerrel: a hipotetikus konfliktusszituációs és az attitűdinális mérési technikát alkalmazó írásokat tekintjük át. Mindkettő mögött az örökkel, a börtönnel és a társadalommal szembeni elutasítás, illetve a rabok közötti összetartozás-érzés logikája húzódik meg. Ez azonban bizonyos értelemben leegyszerűsítőnek tűnik.

Ramirez (1984) a prizonizációs elmélet egyik legproblematisabb aspektusaként tekint a börtönszemélyzet és a rabtársadalom közötti oppozícióra. Kritikáját arra alapozza, hogy az oppozíciós feltevés a két rendszernek az egyénre gyakorolt hatását úgy mutatja be, mint zéró-összegű játszmát az egyén identitása és világnézete felett. Ebben a játszmában a „jó oldalon” a moralitás proszociális őrje állnak, a „rossz oldalon” pedig az antiszociális és prizonizált rabok. Ha tehát a „jó” győzedelmeskedik, akkor az elítélt jogkövető állampolgárrá, ha a „rossz”, vagyis a rabszubbkultúra, akkor a bentlakó antiszociálissá válik.

Ezt a konfliktushelyzetet talán legexplicitebben Thomas (1973) fogalmazta meg, amikor a személyzet és a rabtársadalom inkonzisztens elvárásait elemezte. A személyzet céljai között említi a rend fenntartását, a rehabilitációs és „treatment” programok végrehajtását, a proszociális változások előmozdítását, valamint az attitűdök, értékek és viselkedés intézeti elvárásokhoz való hozzáigazítását. A rabok normatív rendszere által ezzel szemben leértékeli a hatalommal felruházott hatóságokat, és olyan világnézetet támogat, amely

szemben áll a börtönszeméllyezettel és tágabb értelemben a társadalom bűnözés-ellenes elvárásaival. Vagyis e kettő konfliktusa komoly dilemma elé állítja a rabot: választania kell, hogy a formális rend vagy az informális társadalom elvárásainak felel-e meg, vagy a kettő közötti veszélyes utat választja. Vagyis két szembenálló csoport versenyez a rabok engedelmességéért: ha a formális „rend” győz, akkor reszocializáció, ha az informális, akkor prizonizáció jön létre. Tehát a reszocializáció és a prizonizáció Thomas értelmezésében két konfliktusban lévő szocializációs folyamat, amelyben az egyik sikertelensége a másik sikerességét eredményezi, amely fordítva is igaz. Éppen a Thomas nevéhez fűződő írások (Thomas 1977, Thomas – Foster 1972, Thomas – Petersen – Zingraff 1981, Zingraff 1975) foglalkoztak részletesen a prizonizáció „következményeivel”, amelyek között megtalálhatók az olyan attitűdök is, amelyek a börtön formális céljaival és programjaival való szembenállást fejezik ki.

Ez a felfogás azonban problematikus, mert a „rabtörvény” *valamiért* (csoportszolidaritás) és a *valami ellen* (oppozíció) duális nézetrendszert artikulálja, amelyek nem elválaszthatók egymástól, sem elvi, sem gyakorlati szinten.

A prizonizációs jelenség deprivációs és importációs megközelítése

A prizonizációval kapcsolatos elméleti és empirikus irodalomban az egyik alapkérdés évtizedeken keresztül az volt, hogy vajon a börtönkörnyezetben fellelhető, vagy az azon kívüli faktorok befolyásolják-e a börtönkultúra átvételét. Kétféle megközelítésmód ütközött egymással. Az egyik szerint a rabtársadalom olyan kollektív szerveződés, amely a börtönön belül jelenik meg, ennek megfelelően „endogén” tényezők befolyásolják a kialakulását és fennmaradását. A másik nézet szerint viszont a rabkultúra gyökerei a szabad társadalomban keresendők, és az mintegy importálódik a fegyintézeti környezetbe.

Voltaképpen e két megközelítés tudományos artefaktumnak¹ tekinthető, hiszen már a korai teoretikusok is tisztában voltak azzal, hogy mindkettő nagy jelentőséggel bír a rabok érték- és normarendszere létrejöttében és működésében. Amikor tehát kétféle irányzatról beszélünk, akkor valójában két eltérő (bár nem feltétlenül egymásnak ellentmondó) érvrendszert tárgyalunk. Helyesebb tehát úgy fogalmazni, hogy az érvelés hangsúlyai térnek el az egyik vagy másik irányzathoz sorolt szerzőknél.

¹ A két csoport elkülönítése Wheeler (1961b) nevéhez fűződik, aki a rabszubkultúra kialakulását illetően „problémamegoldó” és „negatív szelekciós” magyarázattípusokat különböztetett meg. Előbbiek a szakirodalomban „deprivációs”, „endogén hatásmélelet” (Schwartz 1971), illetve „funkcionalista” (Akers et al 1974) néven is ismeretesek. Az utóbbiakat pedig „importációs” vagy „direkt importációs” (Cline – Wheeler 1968), „kulturális diffúzió” (Wheeler 1969), „kulturális áramlás” (Schwartz 1971) néven is jegyzi a szakirodalom. Hepburn – Stratton (1977) pedig az elsőt a „prizonizációs”, a másodikat „kriminalizációs” modellnek nevezi.

Deprivációs modell

A deprivációs modell logikája igen egyszerű. Főbb elemei: a börtön „zárt rendszer” felfogása, az e rendszer által előidézett frusztrációk és feszültségek, valamint az ezekre adott kollektív válaszreakció. A „zárt rendszer” felfogás a fegyintézetek homogenizáló jellemzőire helyezi a hangsúlyt. A zártság abból ered, hogy a különböző degradációs beléptetési eljárások során az egyént megfosztják a korábbi státuszaitól, tulajdonától, kinti életének fogódzóitól, és azokat valami mással helyettesítik. A zártintézeti felfogást jól példázza a Goffman (1961) által bevezetett „totális intézet” fogalom, amely a fegyintézeteket a fogalom egy sajátos típusaként írta le. A totális intézeteket egyfajta „behálózó tendencia” és a külvilággal való korlátozott fizikai és társadalmi kölcsönhatás jellemzi, amelyben az élet minden aspektusa ugyanazon helyen, ugyanazon autoritás alatt megy végbe, ezáltal az élet különböző „szférái” valamilyen módon összecúsúznak. Az intézeti tevékenységek nagyszámú, a formális rend szempontjából horizontálisan elhelyezkedő társ jelenlétében mennek végbe, a napi tevékenységek minden fázisát szigorúan beosztják, és ezek egy „racionális tervbe” rendezhetők, amelynek kizárólagos célja az, hogy az intézet által deklarált elvárások teljesüljenek. A totális intézetekben tehát a bentlakók a külvilágtól eltérő élettel szembesülnek, amelyhez valamilyen módon alkalmazkodniuk kell.

Ez a gondolat már Goffman idejében sem volt újnak tekinthető. Hayner – Ash (1939, 1940) már korábban felismerték, hogy a rabok közötti kooperáció az általuk megtapasztalt deprivációk és feszültségek közvetlen eredményének tekinthető. Állításuk szerint a börtön által generált deprivációk szintjének emelkedésével a rabok egymás közötti kooperációja is emelkedni fog. McCorkle – Korn (1954) is az informális rabszerveződés „problémamegoldó” szerepét emelte ki, amellyel elkerülhetik azokat a pszichés romboló hatásokat, amelyek abból adódnak, hogy a bentlakóknak a társadalom elutasításával kell szembesülniük a rájuk kiszabott büntetés révén. Ez a megoldási mód – az én-képük védelme érdekében – az önmaguk elutasítása helyett a társadalom elutasítását jelenti a rabok számára, vagyis „elutasítják az elutasítókat”.

Sykes (1958) és Sykes – Messinger (1960) hasonló okokkal magyarázták a rabtársadalmi rendszer létrejöttét, amikor a „bebörtönzés kínjait” tárgyalták. E „kínnak” öt csoportját különítették el. A szabadságtól, a javaktól és szolgáltatásuktól, a heteroszexuális kapcsolatuktól, az autonómiától, valamint a biztonságtól való megfosztottságot (deprivációkat) olyan problémaként mutatták be, amelyekre a rabok a helyzethez való adaptációval reagálnak. A bentlakók meg vannak fosztva a vagyoni helyzetüket megjelenítő javak és szolgáltatások birtoklásának jogától; képletesen kasztrálják őket, azáltal, hogy nem önként vállalt cölibátusba kényszerítik őket; valamint olyan személyekkel kényszerítik őket össze, akik kiterjedt erőszakos és agresszív múlttal rendelkeznek. Sykes-i értelemben tehát a – és ez a deprivációs modell kulcsgondolata – a

feigyintézet egy sor olyan problémát generál a rabok számára, amelyekkel valamilyen módon meg kell küzdeniük, és igazodniuk kell a megváltozott új helyzethez. Ez a válaszreakció kollektív rabszerveződést hoz létre. Utóbbi állítás leegyszerűsítésnek tekinthető, ugyanis nem csak egyféle adaptációs minta lehetséges. Ezeket a börtönbeli társas szerepeket tárgyaló fejezetben mutatjuk be részletesebben.

Importációs modell

Az importációs modell a „rabtörvény” kialakulásában más tényezők szerepét hangsúlyozza. Abból indul ki, hogy „rabtörvény” fő elemei már a bebörtönzést megelőzően is a bentlakók értékrendszeréhez tartoztak, és azok mintegy beáramlanak a feigyintézet falai közé. Hogy ez a gondolat sem új, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a legkorábbi börtönszociológiai munkákban is megtalálható. Reimer (1937) például a „bűnözői törvény” és a „rabtörvény” kifejezéseket felváltva használta munkájában, és azt állította, hogy a fogvatartottak értékrendszerében a személyzettel szembeni elutasítás a társadalmi renddel szembeni elutasítás továbbéléseként értelmezhető. Hayner – Ash (1940) hasonló álláspontot képviseltek, amikor azt állították, hogy a rab-őr szembenállás kiterjeszhető a korábbi bűnöző-rendőr konfliktusokra. Weinberg (1942) is úgy vélte, hogy azok az attitűdök, melyek a rab-fegyőr, illetve a fogvatartottak egymás közötti kapcsolataiban megjelennek, a folytatását jelentik azoknak a konfliktusoknak, amelyek a bebörtönzést megelőzően már léteztek, és ezek beszivárognak a feigyintézetbe. Mindezek mellett a két deprivációs modell-hívőnek tartott Sykes és Goffman munkáiban is találhatunk „behozatali” gondolatokat: szerintük a börtön személyi állománya (az őrök és a rabok is) a szabad világból származnak, és a tágabb környezetükből számos magatartásformát, meggyőződést és értéket magukkal hoznak.

Az előzőekből következik, hogy a behozatali gondolat lényegében a bűnözés és szegénység témakör szofisztikáltabb megfogalmazásának tekinthető, mivel két fontos tényre épít. Egyfelől megállapítja, hogy a rabok aránytalanul nagy részben tartoznak a társadalom alsóbb rétegeibe, másfelől olyan csoportok tagjai, akik már a bebörtönzést megelőző időszakban is jelentősen involválódtak a kriminális tevékenységekbe. E modell az igazságügyi folyamatokban érvényesülő szelektivitás eredményeképpen kialakuló, relatíve homogén társadalmi háttérű rabtársadalomban gondolkodik, és lényegében az alsóbb társadalmi rétegek érték- és normarendszere, illetve a „rabtörvények” tanításai közötti hasonlóságokat nagyítja fel, és ebből vonja le azt a következtetést, hogy az elítéltek már azelőtt „prizonizálódnak”, mielőtt bekerültek volna a feigyintézetbe.

Az import gondolat hívei legtöbbször Miller (1958) munkájára hivatkoznak, amikor azt állítják, hogy az alsóbb társadalmi rétegek és a rabok értékrendszere hasonlóságokat mutat. Miller szerint az „alsó osztály” értékrendszerre következőképpen írható le:

1. Balhé (trouble)	Jogsértő viselkedés	Jogkövető viselkedés
2. Keménység (toughness)	Fizikai bátorság és ügyesség, maszkulinitás, félelemmentesség, bátorság, merészség	Gyengeség, puhányság, gyávaság, féltékenység, óvatosság
3. Ügyeskedés (smartness)	Ügyeskedés, furfanggal pénzt szerezni, ravaszság	Kemény munkával pénzt keresni, szellemi tompaság, kihasználhatóság, verbális ügyetlenség
4. Izgalom (excitement)	Izgalom, kockázatkeresés, veszély, változás, aktivitás	Unalom, biztonság, azonosság, passzivitás
5. Sors (fate)	A szerencse által kegyeltnek lenni, szerencsésnek lenni	Megbélyegzettség, szerencsétlenség
6. Autonómia (autonomy)	A külső kényszerektől való szabadság, illetve az autoritástól való függetlenség	A külső kényszerek jelenléte, erős autoritás, függőség, gondoskodás alatt lenni

Miller azt állítja, hogy az „alsóbb osztályok” „fokális témái” merőben különböznek a „középosztályétól”. Ebben központi szerepet játszik a „bajba kerülés”, amely egy olyan szituáció vagy valamilyen viselkedés, amely kellemetlenséget okozhat, vagy aggodalommal töltheti el az alsóbb osztályok tagjait a középosztály ágenseinek vagy hatóságainak közreműködése miatt. A „bajba kerülni” vagy „kimaradni a bajból” fokozott aggodalommal jár az alsó osztály tagjai számára, mivel folyamatos választási helyzetet jelent a jogkövető vagy jogsértő viselkedés között. Egy másik fokális téma a fizikai bátorság, az erő birtoklása, az állóképesség, a maszkulinitás hangsúlyozása (amelynek megjelenítése is központi helyen szerepel: tetoválások, érzelemmentesség, a művészetek és az irodalom elutasítása, a nők meghódítandó tárgyként kezelése stb.). Az „ügyeskedés”, a túljárni mások eszén, és elkerülni, hogy kihasználják, vagy átvágják az embert szintén központi eleme a Miller-i alsó osztályos értékrendszernek. Ezt a materiális javak és a személyes státusz megszerzése és megtartása motiválja, amelynek eszköze a szellemi képességek előtérbe helyezése és a fizikai tevékenység minimálisra szorítása. Az ügyeskedés képessége magasra értékelt az alsó osztály tagjai között. A szellemi képességek kiforrásának útjai is eltérőek a konvencionálistól: azokat nem az iskolai oktatásban, hanem az „életben” tanulják meg a társadalom alsó rétegeiben élők. Ez az értékrend az embereket két csoportra osztja: a „balekokra”, akik pénzért dolgoznak, illetve a kizsákmányolás legitim célpontjai, és az „ügyeskedőkre”, akik kihasználják a balekokat. Szintén központi elem az „izgalom”. Miller ezzel kapcsolatban azt állítja, hogy sok alsó osztálybeli számára az élet ritmusa a relatíve rutin, repetitív tevékenység és az érzelmi ingerek keresése között fluktuál. Az izgalom az alkoholfogyasztással, szerencsejátékokkal, szexuális kalandokkal, harcokkal stb. érhető el. A „sors” mint központi téma abban jelentkezik az alsóbb rétegekbéliek számára, hogy sokan úgy érzik, hogy életüket olyan erők alakítják, amelyekben nekik igen csekély szerepük van, és a dolgok csak úgy mennek „a maguk útján”. Végül az autonómia mint fokális téma kapcsán jegyzi meg Miller, hogy az alsóbb osztálybeliek másként viszonyulnak a viselkedésük feletti kontrollhoz. Köztük erős és gyakori a külső kontrollal szembeni elutasítás, a kontroll ágenseit gyakran igazságtalannak és önkényesnek tartják.

Miller az alsó osztálybeli bűnözői gengék esetében magas szintű csoport-szolidaritásról számolt be. A csoport tagjainak alá kell vetniük magukat a csoport érdekeinek, és folyamatos interakcióban kell lenniük egymással. Jellemző tehát körükben az „ingroup-outgroup” kategorizálás, vagyis normáik követése egyben a többi csoport elutasítását is jelenti. Miller munkája – bár nem a fegyintézeti társadalommal kapcsolatban fogalmazódott meg – mégis sok olyan elemet tartalmaz, mely akár a fogva tartott bűnelkövetőkre is igaznak mondható. Nem nehéz észrevenni ugyanis azt, hogy a „börtönkódex” és a Miller által ismertetett alsóbb osztályokra jellemző értékrend között igen jelentős hasonlóság van.

Szintén gyakran hivatkozott szerző a behozatali modell esetében Cohen (1955), aki a bűnözői szubkultúra kapcsán hasonló érvelést használ, mint azt Sykes tette deprivációs elméletében. Cohen szerint a bűnöző szubkultúrát a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciók által kirajzolt, hasonló helyzetben lévő egyének közötti kommunikációs folyamat révén kialakuló hitek és értékek rendszere határozza meg, amelynek létrejötte azon alapul, hogy a társadalom által kínált problémákra bizonyos megoldási lehetőségeket kínál tagjai számára. Következésképpen a bűnözői szubkultúrák egy alternatív státuszrendszert hoznak létre, amellyel védelmezik a benne résztvevőket, és ez együtt jár azzal, hogy ellenségesen és agresszíóval viszonyulnak a frusztrációk forrása felé. Értékrendszerükben – Cohen szerint – a rosszhiszeműség és negativizmus, a flexibilitás, a rövidtávú hedonizmus, a csoportautonómia kapnak kiemelt szerepet. Vagyis a bűnözői kultúra a „domináns kultúra” antitézise, ezáltal tartalma a társadalommal szembeni elutasítás és negatív reakcióképpen formálódik. Az import modellek képviselői lényegében tehát azt állítják, hogy a rabok viselkedését nem teljes egészében a börtön világa határozza meg, hanem inkább az emberek magukkal hozott, már kialakult érték- és viselkedésmintái. Irwin – Cressey (1962) szerint a rabok viselkedése nem érthető meg egyszerűen a börtönkultúra vagy rabkultúra teljesen izolált rendszerén keresztül, hanem számolni kell azzal, hogy a szabad világbeli kriminális szubkultúra a rabtársadalom érintkezhetnek egymással, és sok esetben nehéz meghúzni a határvonalat a kettő között.

A deprivációs és importációs modell integrációja

A deprivációs és importációs modell integrációját több szerző is javasolta. (Thomas 1970, 1971; Schwartz 1971, 1973), de talán Wellford (1967) fogalmazta meg legszemléletesebben, amikor azt állította, hogy a rabok normatív rendszerét az általános kulturális elemek, a szabad társadalombeli kriminális szubkulturális elemek, a totális intézetekre jellemző sajátosságok és a speciális, a börtönre jellemző kulturális elemek egyaránt befolyásolják. Az integrációs törekvések megjelenése meglepő, hiszen – mint korábban utaltunk rá – a két modell sosem létezett, azok pusztán elméleti konstrukciók, és valójában egyik vagy másik irányzathoz sorolt szerző sem állította, hogy a kéttípusú érvrendszer

egyike is abszolút érvényű lenne. Sőt – visszautalva Clemmer-re – már a prizonizáció „ösmodellje” is tartalmazott a börtönön belüli és azon kívüli tényezőket magyarázatként.

A továbbiakban nem is a deprivációs–importációs keretben, hanem attól némileg „eltávolodva” tárgyaljuk azoknak a tényezőknek a szerepét, melyek kapcsolatba hozhatók a prizonizációval.

A prizonizáció és az elidegenedés kapcsolata

Az elidegenedés fogalom jól példázza azt a fogalmi zavart, amely a deprivációs–importációs polémiából adódik. A legtöbb kutatás a Seeman (1959) által kidolgozott többdimenziós elidegenedési fogalmi apparátust használta fel. Seeman az elidegenedés öt formáját különítette el. Ezek a következők: a *hatalomnélküliség* (amely az objektív feltételek által előidézett azon hatásra utal, melynek következtében az egyén úgy gondolja, hogy nem képes hatással lenni saját sorsának alakítására), a *normanélküliség* (amely annak következtében alakul ki, hogy a régi normák már nem, az újak pedig még nem szabályozzák az egyén viselkedését), a *jelentésnélküliség* (amikor az egyén számára döntéshozatal minimum standardjai hiányzanak), az *izoláció* (amikor az egyén leértékeli azokat a célok és meggyőződéseket, amelyeket a társadalom jellemzően nagyra értékel) és az *én-elidegenedés* (ha valaki nem önmagáért a cselekvésért, hanem mindig valamilyen cél elérése érdekében cselekszik).

A különböző elidegenedettségi dimenziókat egy kutatás keretében csak kevesen vizsgálták fegyintézeti környezetben. Ilyen volt például a Neal – Snyder – Balogh (1976) által végzett kutatás, mely kimutatta, hogy a rabok közötti elidegenedés jelentős mértékben a börtön előtti szociodemográfiai és kriminális előzmények függvényében változik. C. W. Thomas doktori disszertációjában (Thomas 1971) a hatalom- és a normanélküliséggel kapcsolatos változók és a prizonizáció együttjárását mutatta ki. A C. W. Thomas nevéhez köthető kutatások később már általában csak egy dimenzióra – a hatalomnélküliségre – fókuszáltak, és ennek leginkább a prizonizációra gyakorolt hatásával foglalkoztak (Thomas – Poole 1975, Thomas – Zingraff 1976, Hyman 1977, Zingraff 1980, Zingraff – Zingraff 1980, Thomas – Hyman – Winfree 1983), de kidolgoztak és teszteltek olyan modelleket is, amelyekben a prizonizációs elméleti keretbe helyezték az elidegenedést, a prizonizációt helyettesítő fogalomként (Thomas 1975, Thomas – Haen – Swain 1974). Ezt a hatalomnélküliség dimenziót egyfelől a büntetőintézet által generált elidegenedettséggel, másfelől a szélesebb társadalomtól való elidegenedettséggel fogalmakra bontották szét. Előbbit úgy konceptualizálták, mint egy specifikus választ a bebörtönzés által előidézett deprivációkra, amely közvetlenül függ össze az intézeti feltételekkel. Utóbbit pedig a tehetetlenség általános érzeteként, és az abban való hitként, hogy az egyénnek kevés beleszólása van a saját sorsa alakításába, határozták meg. A Thomas-féle prizonizációs modellekben az elidegenedés a pri-

zonizáció „előzményeként” vagy magyarázó változójaként jelenik meg, vagyis abból indultak ki, hogy az elidegenedés különösen jelentős szerepet játszik a rabtársadalom antiszociális értékrendszerének elsajátításában. Thomas és munkatársai úgy vélték, hogy az elidegenedés egy különösen jó indikátora az intézeti struktúra keltette válaszok egy típusának, illetve, hogy a szigorú fegyintézeti feltételek között az elidegenedés egyike a bebörtönzés kínjainak, azoknak a problémáknak és feszültségeknek, amelyekkel a fogvatartotti populációnak meg kell küzdenie. A börtön koerszív [kényszerítő] struktúrája ugyanis elidegeníti a bentlakókat azáltal, hogy megfosztja őket a saját viselkedésük feletti kontrol jogától, hiszen jellemzően elkülöníti egymástól a személyzetet és a rabokat, utóbbi csoportot a szervezeti struktúra aljára szorítva. Az elidegenedés azt fejezi ki tehát, hogy a börtön természetéből adódóan a bentlakók meg vannak fosztva az életüket befolyásoló döntési kompetenciától, amely más, a bebörtönzésből fakadó problémákkal együtt felerősíti a prizonizációt.

Thomas és munkatársai tehát egyértelműen a deprivációs modell mentén közelítik meg az elidegenedés és a prizonizáció kapcsolatát. Ugyanakkor mások (pl. Alpert 1978a) szerint az elidegenedés gyökerei a társadalomban kerecsendők, és ezek aktív részét képezik a fogvatartottak behozott ideológiájának. Azt, hogy a börtön által előidézett vagy már korábban kialakult „termék”-e a rabtársadalomban lévő magas szintű elidegenedés, nem tudjuk megválaszolni az eddigi kutatások alapján. A legvalószínűbb az, hogy – mivel a társadalomban is kimutathatók elidegenedettségi tendenciák, és ezek éppen az alacsonyabb szocioökonomiai státuszú rétegekben különösen elterjedtek – már a bebörtönzést megelőzően is az elítéltek gondolati struktúrájának részét képezte a társadalomtól való elidegenedés.

Az általános oppozíciós attitűd és a prizonizáció

Szintén a C. W. Thomas nevéhez köthető kutatásokban lelhető fel néhány olyan változó, melyek szorosan együtt mozognak a prizonizációval. Thomas és munkatársai a prizonizáció „következményeként” írják le a börtönszervezettel és annak személyzetével szembeni elutasító attitűdöt (Thomas – Foster 1972; Thomas – Poole 1976; Zingraff 1975, 1976; Thomas – Cage 1977; Thomas 1977a, 1977b; Thomas – Petersen – Cage 1981; Thomas – Hyman – Winfree 1983) és a jogrendszerrel szembeni oppozíciót (Thomas – Poole 1975, Thomas 1977a, Zingraff 1975, Thomas – Petersen – Cage 1981, Thomas – Hyman – Winfree 1983).

A börtön szervezetével és annak személyzetével való szembenállás két szempontból is problémás a C. W. Thomas által használt prizonizációs modellekben. Egyfelől – mint korábban jeleztük – magának a „rabtörvénynek” is az egyik fontos elemét jelenti a fegyintézet elutasítása, ezért ez a típusú modellalkotás a tautológia gyanúját keltheti a figyelmes olvasóban. Másfelől a prizonizáció „következményeként” való feltüntetés nem tűnik helytállónak, hiszen

ilyen időbeli rendezés egy keresztmetszeti mintán nem lehetséges, vagy legalábbis megkérdőjelezhető. Talán ennél is fontosabb kérdés az, hogy a prizonizáció szembenállást kifejező komponense milyen eredetű, hiszen okkal feltételezhető, hogy az része lehet egy általánosabb szembenálló/elutasító attitűdnek. Miller már fentebb tárgyalt írásából kitűnik, hogy az alsóbb osztályok „fokális témái” a társadalom („középosztályos”) értékrendszere mellett, sok esetben azzal szemben fogalmazódnak meg. Továbbá, hogy a két kulturális rendszer között feszülő ellentét egyik megnyilvánulási formája a társadalom bizonyos ágenseinek, szimbólumainak és értékrendszerének az elutasítása. Ebből logikusan következik, hogy a törvények és a jogrendszer, illetve ezek képviselői, az igazságügyi területen megjelenítői, az ügyészek, bírák, rendőrök és a büntetés-végrehajtás személyzete válnak az ellenszenv célpontjaivá.

Több fegyintézeti kutatás is igazolta, hogy a rabok körében mennyire elterjedt a társadalom és az igazságszolgáltatás elutasítását kifejező attitűd-együttes (Watt – Maher 1958, Hulin – Maher 1959, Maher – Stein 1968). Ezek a kutatások kimutatták, hogy az ellenszenv a társadalmi kontroll ágenseivel szemben korántsem statikus, hanem inkább dinamikus természetű (idővel változó), valamint a társadalmi kontroll különböző képviselői felé is jelentősen differenciált. Utóbbival kapcsolatban azt találták, hogy a raboknál az általános és a konkrét képzetek a fegyintézetbe kerüléskor elválnak egymástól: a rendőrséget és a bírákat általában pozitívabban ítélték meg, mint az ügyükben eljáró egyes rendőröket és bírákat. Maher és munkatársai ezt azzal magyarázták, hogy a fogvatartottak esetében (is) létezik egyfajta igazságszolgáltatási „ideál”, amely azért pozitívabb, mert kulturális csatornákon (oktatás, média, irodalom stb.) keresztül adódik át, míg a konkrét tapasztalatok ezt valamelyest felülírják. A börtönben töltött idő függvényében a korábban elkülönülő absztrakt és konkrét képek összezsúsznak Maher és munkatársai szerint, amelyet azzal magyaráztak, hogy a rabok társaiktól elsajátították ellenséges érzületeiket, és újraértékelik az igazságszolgáltatással és képviselőikkel a viszonyukat. Ez az érvelés úgy tűnik, hogy konzisztens a Clemmer-féle kultúra-átvétel prizonizációs fogalmával.

Mások (Alpert 1978a, 1979) az ideológiai import részeként tekintettek az oppozicionális attitűdökre is. Klasszikus importációs érvelést alkalmazva azt állítják, hogy a rabok olyan társadalmi csoportokhoz tartoznak, melynek tagjai hasonló tapasztalatokkal rendelkeznek a különböző politikai, társadalmi, gazdasági intézményekkel kapcsolatban, ők azok, akik a törvények és az igazságszolgáltatás „alanyai”. Alpert szerint ezek a negatív tapasztalatok egy olyan ideológiát formálnak ki, amelyek később a büntetőintézetben a börtön céljaival és az azokat képviselő személyekkel szembeni elutasításban öltenek testet. Alpert ezt a feltevését valódi panelfelvételes kutatásában igyekezett alátámasztani. Ebben a kutatásban kimutatta, hogy a rabok az igazságszolgáltatással és a rendőrökkel szembeni magas szintű elutasítással kerülnek a fegyintézetbe. A későbbi időpont adatai viszont azt mutatták, hogy ez a negatív attitűd nem

romlott, hanem javult, pozitívabbá vált. Ennek magyarázatát abban látta, hogy – bár az oppozícionális attitűd elterjedt a fogvatartottak között – annak célpontjai az idő és a kontextus függvényében változnak. Vagyis a rendőrség esetében a vele való kapcsolattól időben távolodva egyre inkább elhalványul az ellenségesség, melynek helyét az intézet céljainak és a személyzetnek az elutasítása veszi át.

Alpert az „ideológiai import” más elemeit is vizsgálta kutatásában. Így az iskolai szervezettől vagy a munkától való elidegenedés prizonizációval való összefüggését is kimutatta. Magyarázata szerint, akik kevésbé sikeresek az iskolában és a munkaerőpiacon, azok valamilyen módon szemben állnak a társadalmi standardokkal, ezért ellenségesen és megkeseredve figyelik a „rendszert” és annak kontrollmechanizmusait (így a törvényeket és annak végső eszközt a börtönbüntetést is).

Az Alpert-féle „ideológiai import” elgondolás alapján erőteljesen megkérdőjeleződik mind az oppozíció–elidegenedés, mind a prizonizáció–elidegenedés, mind pedig prizonizáció–oppozíció különbségtétel a prizonizációs modellekben. Az első esetben – anélkül, hogy nyelvészi babérokra törnénk – az elidegenedés a valamiből kivonulást, tehetetlenségérzést jelent, míg az oppozíció a valamivel szembenállást fejezi ki. Az előbbi egy passzívabb, utóbbi egy inkább aktív elutasító álláspontot jelöl. Ezek között nehéz határvonalat húzni, inkább hangsúlybeli eltérések vannak e két fogalom között. Feltevésünk szerint tehát az elidegenedés és az oppozíció nem külön jelenségek, hanem ugyanannak a fogalomnak az indikátorai.

Kriminalizáció, kriminális önkép

A börtönszociológia és általában a kriminológia egyik vissza-visszatérő alapkérdése, hogy vajon a zárt intézetek megerősítik-e a rabok kriminalitását vagy éppen ellenkezőleg: az ellen hatnak. Leegyszerűsítve úgy is feltehető a kérdés, hogy a börtön a „bűnözés iskolájaként” funkcionál-e, vagy sem. Ezt a kérdést kétféle módon próbálták megválaszolni a kutatók. Egyrészt a visszaesési rátákat vizsgálták – mint tette például Clemmer (1950) vagy Garrity (1961). Másrészt a kriminalizáció bizonyos indikátoraival igyekeztek mérni a bűnözési hajlandóságot. A prizonizáció itt tárgyalt megközelítésében az utóbbi tűnik a relevánsabbnak.

Ebben az esetben a kutatók többsége ismét a kriminológiai szakirodalom magyarázataihoz fordult. Leginkább a Sutherland-féle „differenciális asszociáció” elméletet használták fel elméleti iránymutatásként. E szerint a kriminális viselkedés alapvetően tanult folyamat, amely a különböző személyekkel folytatott interakciók révén sajátítódik el. A társakkal való kapcsolatokon keresztül egyfelől elsajátítható a bűnelkövetés technikája, másfelől pedig a bűnelkövetés iránti elkötelezettség, a cselekvés motivációja és a törvényszegést támogató attitűdök is. E folyamat eredményeképpen a személy akkor válik de-

viánszá, ha olyan nézeteket sajátít el, amelyek a törvénysértéseket támogatják. Glaser (1956) ezt az elméletet „differenciális identifikáció” néven újrafogalmazta, és kiegészítette olyan fogalmakkal, mint a „szerepátvétel” vagy a „referenciacsoport”.

Stratton (1967) fegyintézeti kutatásában a kriminális referenciacsoport két típusát – a szabad világbeli bűnözőkkel és a rabokkal való azonosulást – különítette el, és ezek szerepét vizsgálta a jogsértésekkel kapcsolatos attitűdökre nézve. A szabad világbeli referenciacsoportot két indexszel operacionalizálta: egyfelől arra volt kíváncsi, hogy a válaszadó mennyire tartja magát hasonlóknak az „általános kriminális másikhoz” („kriminális identifikációs index”), másfelől arra, hogy milyen mértékben preferálja a jogsértőkkel való kapcsolatokat („asszociációs preferencia index”). A fegyintézeten belüli, vagyis a rabreferencia-csoportot úgy mérte, hogy a válaszadó mennyire bízik a rabtársaiban, mennyire osztja meg velük a javait, mennyire hoz áldozatot értük („rablojalitás index”). Ez utóbbi a prizonizáció egyik komponensét, a rabszolidaritást mérte. Stratton eredményei azt mutatták, hogy az általa vizsgált elítélti populációban jól elkülönült egymástól a kinti és benti referenciacsoport. Az éppen intézetbe kerülők között igen nagy mértékű volt a kinti kriminális referenciacsoportokkal való azonosulás, és ugyanez jellemezte az ítéletük későbbi fázisában lévőket is. Stratton igen jelentős szintű rabszolidaritást mutatott ki az elítéltek között, azonban nem talált kapcsolatot ezen index és a jogsértéseknek kedvező attitűdöket mérő index között. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy a rabtársadalom inkább a büntetőintézethez való igazodás problémáira fókuszál, és nem a börtönön kívüli viselkedésre. Vagyis a kriminalitásnak kedvező nézetek preferálásában nem a rabcsoport, hanem a kinti kriminális kötelek a döntő jelentőségűek.

Thomas és munkatársai a Stratton által a kriminális referenciacsoport indexekben alkalmazottakhoz hasonló itemekkel mérték a kriminalizációt vagy kriminális identifikációt (Thomas 1971, 1977a, 1977b; Thomas – Foster 1972; Thomas – Poole 1975; Thomas – Hyman – Winfree 1983). Ezt úgy határozták meg, mint a rab arra való hajlandóságát, hogy elfogadja a társadalom által rá kirótt negatív, bűnözői címkét, illetve a szabad társadalombeli bűnözőkkel való azonosulás mértékét. A Thomas által használt modellekben a kriminalizációt a prizonizáció egyik lehetséges (hosszú távú) következményeként építették be modelljeikbe. Ezt a következmény-felfogást arra alapozták, hogy – feltevésük szerint – a prizonizáció olyan attitűdöket erősít meg a rabokban, amelyek valószínűsítik azt, hogy az illető fogvatartott a szabadulását követően újabb büntetést követ el. Bár azt, hogy valóban a prizonizáció következménye-e a kriminális önkép kialakulása, Thomas-nak nem sikerült igazolnia, viszont azt, hogy a két változó között szoros együttjárás van, azt vizsgálati eredményeivel bizonyította.

A referenciacsoport és a prizonizáció összefüggését mások is vizsgálták. Faine (1973) és Rhodes (1979) a társadalmi gyökerek (social anchorage) kifejezést használták a referenciacsoport helyett. Kutatásaikban kimutatták, hogy a legitim és illegitim kötődésűek esetében mind a prizonizáció szintje, mind annak időbeli változása eltéréseket mutat. Faine eredményei szerint a fegyintézetbe való belépéskor (a korai karrierfázisban) minimális különbség van a legitim és illegitim referenciacsoportot használó rabok között a prizonizációban, amely az első csoportnál nem is változik döntően a későbbi karrierfázisokban, viszont az illegitim kötődésűeknél idővel nőtt a börtönkultúra tanításainak hatása. Rhodes – hasonló módszertani apparátust felhasználva – ettől eltérő eredményekre jutott. A deviáns társadalmi gyökerekkel rendelkezők esetében már a belépéskor magasabb volt a prizonizáció, amely idővel nem is változott; míg a legitim referenciacsoport orientációval rendelkezők között kezdetben kisebb, később nagyobb mértékű volt a prizonizáció. Az eredmények tehát meglehetősen ellentmondásosak.

A fegyintézeti adaptáció formái, a társas típusok

C. W. Thomas és D. M. Petersen a prizonizációval foglalkozó elméleti munkájukban (Thomas – Petersen 1977) a deprivációs modell egyik kritikájaként fogalmazták meg, hogy az nem tud egyértelmű magyarázattal szolgálni a rabtársadalom oppozicionális jellegét illetően. Állításuk szerint a zártintézeti feltételek önmagukban nem adnak választ a szembenállást magában foglaló „rabtörvény” elsajátítására és követésére. Meglátásuk szerint a börtönszituációban más válaszminták hasonlóan adaptívak és funkcionálisak lehetnek. Példaként említik a bűnösség elfogadását, a személyzethez való eltérő viszonyulást, a rehabilitációban való aktív részvételt, a tiltott tevékenységek elkerülését, a szervezeti célok elfogadását. Thomas és Petersen megjegyzése jogos, de meg kell jegyezni, hogy nem a deprivációs modell kritikájaként, hiszen éppen az általuk klasszikusan endogén modell-hívőnek tartott szerzők foglalkoztak leginkább az eltérő adaptációs formákkal. Clemmer (1938, 1950) például a rabtársadalmat atomizált, individualizált csoportként mutatja be, amelyben léteznek szokások, hagyományok, de ezek elsősorban a „közös megélt szituációk kollektív definíciói”. Úgy vélte, hogy a fogvatartottak elsősorban egyénileg próbálnak megbirkózni a börtön keltette feszültségekkel, és ezzel sok esetben meg is sérthetik az „ideálként” megjelenő „rabtörvény” tanításait.

Sykes (1958) elkülönítette egymástól a fegyintézet deprivációkkal terhelt környezetéhez való alkalmazkodás *individuális* és *kollektív* mintáit. Előbbihez az adott mezőből való kivonulást sorolta, amely fizikai (pl. szökés vagy öngyilkosság) vagy pszichés formát ölthet (pl. apátia vagy transzcendens tanok követése). Szintén az egyéni stratégiák közé tartozik Sykes szerint a „mindenki mindenki ellen” vívott küzdelemben való bekapcsolódás. Sykes az alkalmazkodás kollektív formái között említi a lázadást, az újítást és a racionalizálást.

Utóbbi alatt a rabtársak között kialakuló társas interakciókat, a kölcsönös segítségnyújtást és megbecsülést, a hűség és kötődés elvein alapuló rabszolidaritást értette. Sykes a racionalizálást és az egyéni alkalmazkodási forma „mindenki mindenki ellen” módját tekinti a leginkább elterjedteknek a rabtársadalmon belül. Az egyéni igazodási mód lényegében a kollektív forma antitézise, amelyre a saját érdekek másokéval szembeni előtérbe helyezése és a többi elítélt kihasználása jellemző. Maga Sykes is megállapítja ugyanakkor, hogy a valóságban ezen két elméleti szélsőség közötti mezőben helyezhetők el a fogvatartottak jellemző társas érintkezési formái, hiszen – mint megjegyzi – a rabok társadalma nem a tökéletes szolidaritás jelképe, de az sem mondható, hogy a rabtársadalom az egymással folyamatosan hadban álló embercsoport lenne, hanem inkább a kettő keverékéről van szó.

Goffman – mint a szintén egyik leggyakrabban hivatkozott „deprivációs modell” klasszikus – sem állítja, hogy a zártintézeti körülmények csupán egy választípust hívhatnak elő a bentlakókból. Ehelyett legalább két fő igazodási módot különböztet meg: az elsődleges és a másodlagos alkalmazkodást. Az előbbi alatt a formális rend elvárásainak való megfelelést, az intézeti boldogulás intézményesített formáinak és standardjainak, az intézet által kínált ösztönzők és a konvencionális értékeknek az elfogadását érti. Ennek alternatívájaként a másodlagos alkalmazkodás a bentlakók részéről létrehozott informális szerveződést eredményez, amelyet a formális szempontból nem engedélyezett (sok esetben tiltott) célok elérése motivál. Goffman ezen két fő típus mellett az igazodás egyéb módjait is említi, így a „szituacionális visszavonulást”, a „kolonizációt”, a „konverziót”, valamint a „hajthatatlanságot”. Ezen alkalmazkodási módok kombinálódását tartja jellemzőnek Goffman, amellyel a rabok a saját pszichés védelmük maximalizálását kívánják biztosítani.

Hogy a bebörtönzés körülményei mennyire nem egységes, kollektív válaszreakciót váltanak ki a fogvatartottakból, azt jól példázza a rabszerepekkel és társas típusokkal kapcsolatos kutatási irány is. A börtönkutatások egyik legkorábbi felismerése volt, hogy a rabtársadalom nem egy egységes, monolit szerveződés, hanem az informális rendszerben is létezik egyfajta differenciálódás, amely például a vezérszerephez, a különböző szexuális szerepekhez, illetve agresszív és manipulatív jellegű szerepekhez kapcsolódik (Fishman 1934; Reimer 1937; Hayner – Ash 1939, 1940; Clemmer 1940, Schrag 1954). A rabszerepekkel foglalkozó kutatási irányzatot Schrag (1944) szervezte tudományos értelemben vett rendszerre szakdolgozatában, illetve jelentős részben az érkező épülő későbbi munkáiban (1959, 1961a, b). Schrag szerint a rabszerepek, illetve az egymást kiegészítő szerepalternatívák bizonyos „fokális témák” köré szerveződnek (mint például az ítélet hossza, a szabadidő, az étkezés, a szexualitás, a rabok közötti társas interakciók, az örökkel való kapcsolatok, a külső kapcsolatok stb.). Elgondolása szerint a fogvatartottak informális rendszere – a formális rendszerrel szemben – nem követeli meg az uniformizált viselkedést a

bentlakóktól, hanem alternatív szerepeket ismer el, amelyeket a rabok az egyes „fokális témákban” betölthetnek. Schrag empirikus alapú tipológiáját arra alapozta, hogy létezik az egyes fokális témákat átmetsző szerepalternatívák rendszere, amelyek között bizonyos szabályszerűségek mutathatók ki. Ezen szabályszerűségek alapján kirajzolódó típusokat nevezte „szerepkonfigurációknak” vagy „társas típusoknak”. Négy ilyen típust különített el, amelyeket a rabtársadalom bizonyos argócímekkel is jelöl: a „square john”, a „right guy”, a „con politician” és az outlaw” típust. Schrag ezeket a típusokat a társadalomhoz való viszonyulás alapján (sorrendben) proszociális, antiszociális, pszeudoszociális és aszociális jelzőkkel illette. A „proszociális” rabtípushoz tartozók – leírása szerint – a fegyintézet hivatalos társadalmi rendszerének elvárásait követik, ennek megfelelően az örökkel azonosulnak, így szemben állnak a bűnözőkkel, és szoros kötelekeket tartanak fenn a börtönön kívüli világ nem-kriminális elemeivel. Az előbbi ellentétét jelenti az „antiszociális” típusú fogvatartott, aki a rabtársadalom illegitim elvárásaihoz igazodik viselkedésében, amelynek egyben megjelenítője, reprezentánsa is. A „pszeudoszociális” típusba tartozók a legitim és illegitim kötelekeiket aszerint értelmezik, hogy az adott pillanatban milyen hasznuk származik abból, vagyis bizonyos kiváltságaik révén az örök és a rabok kihasználásával és manipulációjával a saját előnyük biztosítására törekszenek. Az „aszociális” típusba pedig olyanok tartoznak, akik sem a formális, sem az informális rendszerrel nem tudnak azonosulni. Schrag szerint a proszociális és az antiszociális típus a börtönkörnyezetben megjelenő kollektív, a lojalitást, a kölcsönös segítséget és a csoportsszolidaritást megjelenítő igazodási formákként értelmezte, amelyek a referenciapontjaikban térnek el egymástól. Míg a pszeudoszociális és az aszociális típust az egyéni alkalmazkodás formái közé sorolta. Továbbá ezeket a társas típusokat a társadalmi és a kriminális háttérrel is összefüggésbe hozta, amellyel bizonyos szempontból megalapozta a deprivációs modell alternatívájaként csak később megfogalmazott importációs modellt.

A rabszerepekkel később is több munka foglalkozott (pl. Caldwell 1956; Sykes 1956, 1958; Sykes – Messinger 1960; Hayner 1961; Mann 1964, 1967; Edwards 1970). Továbbá voltak olyanok is, akik empirikusan vizsgálták ezen rabszerepeket, illetve ezek más tényezőkkel (pl. a prizonizációval) kapcsolatos összefüggéseit (Garrity 1961; Garabedian 1963, 1964; Glaser 1964; Guenther 1974; Hansel 1974; Leger 1978; Goodstein 1979; Thomas – Foster 1972, 1973; Thomas 1971, 1977a; Zingraff 1975; Poole – Regoli – Thomas 1980; Akers – Hayner – Gruninger 1977b). Ezen túlmenően olyan kutatások is voltak, melyek nemzetközi összehasonlításban is vizsgálták a rabok társas szerepeit (Gruninger 1974, Akers – Hayner – Gruninger 1976).

C. W. Thomas és S. C. Foster azt állították (Thomas – Foster 1972), hogy a rabtársadalmi rendszernek van egy strukturális dimenziója (amelyeket a lazán összefüggő összefüggő pozíciók, a társas szerepek készlete határoz meg) és szociálpszichológiai dimenziója (amely a rabtársadalom elvárásait, értékeit,

normáit és attitűdjeit jelenti). Feltevésük szerint a prizonizációs folyamat magában foglalja a mindkettőhöz – vagyis a rabtársadalom pozíció-networkjéhez és a normatív rendszerhez – történő asszimilációt is. Mindemellett azt is megfogalmazzák, hogy a két dimenzió szorosan összefügg, sőt felcserélhető egymással. Ennek megfelelően igazolták azt a feltevést, hogy minél inkább elfogadja valaki a rabtársadalom normatív rendszerét, annál antiszociálisabb a társas szerepadaptációja, amelynek a fordítottja is igaz: minél antiszociálisabb a társas szerepadaptáció, annál nagyobb a normatív rendszer elfogadottsága.

A fogvatartottak tipologizálásra a magyar szakirodalomban is találtunk példát. Surin (1989) az elítéltek börtönszituációhoz való alkalmazkodása kapcsán megkülönböztette az „együtműködők”, a „szembenállók”, a „kétlakiak”, valamint a „fékezhetetlenek” csoportjait. Ez lényegében a Schrag-féle rabtipológia hazai megfelelője. Ezen kívül a börtönargóval kapcsolatos hazai kutatások is afelé mutatnak, hogy a rabszerepek a börtönnyelvben valamilyen formában fellelhetők (Szabó 1994, 2001, 2005).

Rabkötelékek, a fogvatartottak közötti kapcsolatok

Clemmer a prizonizációt elősegítő egyik fontos tényezőként említette a rabok „primér” és „félprimér” csoportjaiba való integrációt. A prizonizáció és a bentlakók körében kialakuló közeli kapcsolatok összefüggését szintén több kutatás is vizsgálta.

Wheeler (1959, 1961b) kimutatta, hogy az involváltság (amelyet a börtönbeli barátok számával és a társas szabadidős tevékenységek preferálásával mért) és a rabtársadalom értékrendszerének elfogadása között kapcsolat van. Ezt azzal magyarázza, hogy a „domináns rend” a rabok között alapvetően személyzetellenes, így az, aki barátkozni szeretne társaival, ugyanakkor az örök elvárásaihoz szeretne igazodni, komoly szerepkonfliktussal szembesül. Wheeler szerint ez kétféle módon oldható fel: az elítélt vagy megszakítja baráti kötelékeit, vagy pedig megváltoztatja attitűdjeit. Ennek következtében polarizálódás jön létre a rabtársadalmon belül, amelyben a két pólust a „nem involvált konformisták” és az „involvált non-konformisták” jelentik. Ezen kívül még egy csoportot említ Wheeler: a „nem involvált non-konformistákat”, akik nem kapcsolódnak a rabcsoportokhoz, ám mégis elfogadják a rabtársadalmi rendszer tanításait. Logikailag a rabcsoportokba integrált, de az örök elvárásait követő csoport is létezne a börtönben, de ennek hiányát Wheeler azzal indokolja, hogy ez annyira ellentétes a fogvatartottak és az örök érdekeivel, hogy meggátolja olyan rabcsoportok létrejöttét, amelyek a legitim standardokat követnek.

Egy más típusú, a rabtársadalmi csoportokba való integráltságot mérő változó is fellelhető a szakirodalomban. (Thomas 1971, Thomas – Foster 1972, Zingraff 1975, Zingraff 1980, Zingraff – Zingraff 1980). Ebben az esetben olyan kérdéseket tettek fel a rab válaszadóknak, amelyekkel az „interperszonális

kapcsolatos prioritását” mérték. Konkrétan arra voltak kíváncsiak, hogy mennyire tartja magára nézve követendőnek a rabcsoporthoz való tartozást az illető. Thomas kimutatta, hogy azok, akik a rabtársakkal való kapcsolataikat fontosnak tartják, magasabb szinten prizonizálódnak és állnak szemben a börtön formális szervezetével. Thomas ezen elemzésében és máshol (Thomas – Foster 1972) a prizonizáció egyik lehetséges „következményeként” tárgyalja azon attitűdöket, amelyek nagy jelentőséget tulajdonítanak a többi fogvatartottal való személyes kapcsolatnak. Ez szintén tautologikusnak tűnik, hiszen a „rabtörvény” egyik „látens faktora” a rablojalitás. Az sem tisztázott kellőképpen, hogy vajon belső vagy külső tényezők befolyásolják-e jobban a csoporthoz tartozást. Hiszen nem szabad kizárnunk annak lehetőségét, hogy létezhet egy általános szociabilitás változó, mely a börtönkörnyezettől függetlenül hat az elítéltekre is.

Szervezeti jellemzők

Az eddigiekben a prizonizációt általában a szolidáris opposzió – „rabtörvényben” megfogalmazott – elvárásain keresztül mutattuk be. A szervezeti szempont börtönszociológiába való beemelése azonban azzal a felismeréssel járt, hogy bizonyos intézményi típusokban sem a rabok közötti szolidaritás, sem a társadalommal és annak reprezentánsaival szembeni opposzió nem érvényesül egyértelműen. A szervezeti háttér és a rabtársadalom jellege közötti összefüggést részben az amerikai büntetőintézetek összevetésével, részben pedig nemzetközi kutatások segítségével mutatták ki.

A fegyintézetek különböző típusainak kialakulása a „tradicionális fegyintézet” és egy új típusú, a korábbiaktól eltérő intézeti célokat megfogalmazó börtönmodell körül körvonalazódott. Az előbbi talán a már ismertetett Goffman-i totális intézet ideáltípusához áll a legközelebb, amely fő célként a rabok társadalmi izolációját és ezzel kapcsolatban a felettük gyakorolt kontroll elvárásait fogalmazza meg (kontrollcélok). A másik típusban pedig a fogvatartottak valamilyen szintű átformálása, az értékeiket és céljaikat érintő proszociális változások előidézése az elsődleges. Az első típusú intézeteket „custody” (felügyeleti), a másik típust pedig „treatment” (kezelési) típusú intézetnek nevezi a szakirodalom. A szervezeti kutatók feltevése az volt, hogy a különböző szervezetekben a változás irányába ható és a kontrollcélok eltérő hangsúlyai különböző szervezeti klímát alakíthatnak ki, amelyek potenciális hatást gyakorolnak a fegyőr-rab, a rab-rab és a rab-civil kapcsolatokra. Hogy ez a feltevés mennyire igaz, azt több kutatás is egybehangzóan bizonyította. A treatment típusú fegyintézetek esetében kimutatták, hogy a bentlakók informális szerveződése kevésbé elutasító a börtönnel és annak személyzetével kapcsolatban, sőt bizonyos esetekben ez a „szolidáris kooperáció” jelent meg domináns típusként (pl. Grusky 1959; Berk 1961, 1966; Street 1965; Street – Vinter – Perrow 1966; Slosar 1978).

A szervezeti különbségeknek a börtönbeli informális szerveződésre gyakorolt hatását ezen kívül nemzetközi kutatások is bizonyították. Cline – Wheeler (1968) és Wheeler (1969) skandináv országokban végzett kutatásukban kimutatták, hogy az általuk vizsgált intézetekben nem lelhető fel az erős rabkohézió, nem mutatható ki jól körvonalazható „rabtörvény”, nincs az őrökkel szembeni szervezett opposzió, ehelyett inkább egy atomizáltság jellemzi rabtársadalmat. Az amerikai és a skandináv országokbeli eredmények eltéréseit részben a büntetőpolitika eltérő hangsúlyaival (rövidebb ítéletek, alternatív büntetési formák előnyben részesítése), másfelől az eltérő társadalmi közeggel magyarázták. Utóbbi alatt a „kisebb” társadalmat, az alacsonyabb kriminalitási szintet, az erőszak és a bűnözői szubkultúrák hiányát értették. Egy másik – norvég intézetben végzett – kutatás szintén a szolidáris opposzió hiányát mutatta ki, ehelyett egyfajta „kritikusságot” talált a rabok között, melyet a bentlakók részéről az őrök felé a formális célok betartásával kapcsolatos folyamatos elvárások hangoztatása jellemez (Mathiesen 1965, 1968).

Ezen kívül több országra kiterjedő, nemzetközi összehasonlító kutatások is igazolták, hogy országonként eltérő lehet a fogvatartottak informális társadalmának szervezettsége és jellege (Akers – Gruninger – Hayner 1976, Akers – Hayner – Gruninger 1977a, b).

A kezdeti treatment–custody változót pusztán a szervezeti célok alapján konstruálták meg, később már többdimenziós megközelítést alkalmaztak. Cline – Wheeler (1968) a fegyintézet rabokat érintő deprivációs tényezőit vette tekintetbe a szervezeti változó kialakításánál, úgy, mint a látogatással, a levélküldéssel és -fogadással, az eltávozással kapcsolatos, a rabok közötti kapcsolatokra vonatkozó intézeti szabályozást. Mások pedig az adminisztratív célok és struktúra, a rehabilitációs és intézeti programok, a biztonsági rendelkezések, a személyzet összetétele, valamint a külső kapcsolatokra vonatkozó szabályozás alapján alakították ki a szervezeti változót (Akers 1977; Akers – Hayner – Gruninger 1974; 1877a, b; Akers – Gruninger – Hayner 1976; Slosar 1978; Gillespie 2003).

A prizonizáció temporális aspektusa, a börtönön kívüli tényezők szerepe

A prizonizációs jelenség és a fegyintézetben eltöltött idő összefüggésének vizsgálata évtizedeken keresztül az egyik meghatározó téma volt a börtönszociológiában. Mint sok tudományos kérdést, ezt is egy félreértés hívta életre. Clemmer a prizonizáció fentebb már említett univerzális faktorai közül kiemelten fontosnak tartotta az ítélet „hosszúságát”. A hosszabb ítélet – megfogalmazása szerint – olyan mértékben rombolja le az elítélt személyiségét, hogy az ellehetetleníti a társadalomba való sikeres visszatérését, rövid ítélet esetén pedig feltehetően a szabadulást követően képes lesz új módon igazodni a társadalomhoz. Mindebből nem következik logikusan az, amelyet Wheeler (1961)

Clemmer munkájával kapcsolatban állított, hogy a prizonizáció szintje a fegyintézetben eltöltött idővel lineárisan növekszik. Wheeler vizsgálata a prizonizáció időbeli változásával kapcsolatban két fontos eredményt hozott. Egyfelől igazolta azt, hogy összességében a prizonizáció mértéke a fegyintézetben eltöltött idő függvényében növekszik, másfelől pedig, hogy a prizonizáció az intézeti „karrierfázisok” alapján bizonyos ciklikusságot mutat. Wheeler az „intézeti karriert” három fázisra bontotta (korai, közbenső és kései fázisra)².

A legnagyobb mértékű prizonizáció a közbenső fázist jellemezte, a korai és kései fázisok esetében pedig ez a szint alacsonyabb volt. Vagyis U-alakú kapcsolatot mutatott ki a prizonizáció és az intézeti karrierfázis között. Wheeler ezt azzal magyarázta, hogy a korai fázisban a rabok még a külvilághoz kötődnek, referenciacsoportjuk a szabad társadalom, ezáltal a fogvatartott még nem a rabtársadalom részeként tekint magára, így annak törvényeit sem fogadja el teljes egészében. A középső fázisban viszont a külső kötelek erősen meggyengülnek, és a rabok egyre inkább a „rabtörvények” hatása alá kerülnek. Az utolsó fázisban – a szabadulás közeledtével – a rab megint a külvilág részeként identifikálja magát, és az elítéltek szerveződése kezdenek veszíteni korábbi jelentőségükből.

Wheeler a prizonizáció szintjének karrierfázisok szerinti változásaira kidolgozott egy tipológiát is. A „+” jelöli a társadalmi standardokkal és a személyzet elvárásaival kapcsolatos konformitást (adaptációs minta), a „-” pedig az attól való eltérést (prizonizációs minta)

	Mintázat	Korai karrierfázis	Középső karrierfázis	Kései karrierfázis
1.	prizonizáció és adaptáció együtt 1.	+	-	-
2.	prizonizáció és adaptáció együtt 2.	+	-	+
3.	stabil konformitás	+	+	+
4.	stabil deviancia	-	-	-
5.	megkésített prizonizáció	+	+	-
6.	rehabilitáció	-	+	+
7.	megkésített rehabilitáció	-	-	+
8.	ellenadaptív minta	-	+	-

Wheeler megfigyelései arra mutatnak, hogy mindegyik elméleti mintázat elfordulhat, de a prizonizáció és adaptáció együttes előfordulása, ciklikus változása a leggyakoribb, vagyis hogy a fegyintézetben egy komplex szocializációs és reszocializációs folyamat megy végbe.

A Wheeler által javasolt „temporális keret” megközelítés komoly tudományos vitákat váltott ki. Garabedian (1963) kutatási eredményei alátámasztották, hogy valóban kimutatható az U-görbe eloszlás a rabok adaptációs mintáit

² Korai fázis: a kiszabott ítéletből még nem telt el 6 hónap. Kései fázis: a kiszabott ítéletből már kevesebb, mint 6 hónap van hátra. Középső karrierfázis: a két előbbi kategóriába nem tartozók.

illetően összességében. Ugyanakkor a prizonizációs és adaptációs mintákban a már említett négy fő társas típus alapján jelentős eltéréseket talált. Rabtípusok szerint az U-görbe mintázat a „square john” és a „right guy” típusokra jellemző, előbbinél a proszociális beállítódások miatt értelemszerűen jóval magasabb szintű a társadalom és az örök elvárásaihoz való konformitás, mint az utóbbinál. Az „outlaw” típus esetében a fokozatosan prizonizáció a meghatározó trend, a „politician” típushoz tartozóknál pedig a stabil konformitás volt a jellemző.

Az U-alakú eloszlással kapcsolatos későbbi kutatások ellentmondó eredményeket hoztak, egyesek – a Wheeler-i metodológiát alkalmazva – cáfolták (Ward – Kassebaum 1965, Atchley – McCabe 1968, Heffernan 1972) mások újfent igazolták (Stratton 1963; Glaser 1964; Tittle 1969, 1972a, 1972b; Jensen-Jones 1976; Leger 1978) a karrierfázisok prizonizációs jelenségben betöltött szerepét. Megint más kutatások igazolták az idő hagyományos (vagyis a letöltött idővel mért) megközelítése és a prizonizáció közötti összefüggést (Tittle – Tittle 1964).

Thomas a Wheeler-i U-alakú összefüggésre hivatkozva a prizonizációs modell kiegészítését javasolta (pl. Thomas 1970, Thomas – Petersen 1977) a börtönön kívüli („extraprizon”) és a börtön utáni („posztprizon”) tényezőkkel. Előtte már mások is felismerték, hogy a rabok külvilággal fenntartott kapcsolatai hatást gyakorolhatnak a börtönkörülményekhez való igazodásban. Clemmer (1951) ezt csak elvi síkon fogalmazta meg, mások azonban empirikusan is igazolták (Tittle – Tittle 1964). Thomas és munkatársai prizonizációs modelljeikben a múltbeli („preprizon”) és a közvetlen jelenen („intraprizon”) kívül még két tényezőt vizsgáltak. Az egyiket azok jelentik, amelyek „egyidejűek” a szabadságvesztés büntetéssel, de közvetlenül nem függenek össze a börtönkontextussal. A másikat pedig azok a tényezők jelentik, amelyek azt fejezik ki, hogy az elítéltek miként vélekednek az életük jövőbeli alakulásáról, illetve a különböző lehetőségekről, melyek megnyílnak, vagy bezáródhatnak előttük az ítélet letöltését követően. Thomas szerint e két tényező összekapcsolódva a „bebörtönzés kínjaival” még jobban elmélyítheti a rabok rabkultúrához való asszimilációját. Ugyanakkor ezek a tényezők nem csak a prizonizációt, hanem a proszociális kötelékek megerősödését is eredményezhetik. A „külső” tényezőket a kapott és fogadott levelek számával és a látogatások gyakoriságával mérték, a „börtön utáni” dimenziót pedig a szabadulás utáni életesélyekkel kapcsolatos percepciókkal. Az „extra” és a „posztprizon” tényezők prizonizációs szerepét Thomas és mások több kutatásban is igazolták (Thomas – Zingraff 1976; Thomas 1971, 1973, 1975, 1977; Zingraff – Zingraff 1980; Thomas – Hyman – Winfree 1983; Zingraff 1980; Thomas – Foster 1972, 1973). Eredményeik azt mutatták, hogy minél erősebbek a külvilági kapcsolatok a börtönbüntetés alatt, és ezzel összefüggésben a fogvatartott minél pozitívabban ítéli meg a szabadulás utáni életesélyeit, annál alacsonyabb lesz a prizonizációs szint.

Más kutatások az étellel való elégedettség dinamikus aspektusát vizsgálták úgy, hogy a válaszadó elítéltektől azt kérték, hogy különböző dimenziókban (egészségi állapot, gazdasági biztonság, családi kapcsolatok, barátságok stb.) értékeljék a múltbeli helyzetüket és a jövőt illető várakozásaikat. Az így képzett mutatót felhasználva arra az eredményre jutottak, hogy a negatív irányú változás a prizonizáció magasabb, a pozitív irányú változás pedig annak alacsonyabb szintjével járt együtt (Thomas – Petersen – Zingraff 1978, Paterline 1997, Paterline – Petersen 1999).

Befejezés: a múlt és a jövő magyar viszonylatban

Eddig egyetlen olyan hazai vizsgálat történt hazánkban, amely a prizonizációval kapcsolatos kérdéseket is tartalmazott. Ez a Huszár László nevéhez (1997) köthető kutatás a Thomas által vélelmezett három prizonizációs „következményt”: a kriminális identitást, a börtön formális szervezetéhez és céljaihoz való viszonyt, valamint a rabok közötti kapcsolatok prioritását használta fel. Ezeket elsősorban az idő függvényében vizsgálta (börtönkarrier hossza, a szabadulásig hátralévő idő, hányszor volt börtönben az illető, mióta van az intézetben). Ezen kívül a szervezeti háttér prizonizációra gyakorolt hatását, és a rabok jövőre vonatkozó elvárásait is elemezte. Mérőeszközét ugyanakkor nem elsősorban az amerikai prizonizációs kutatásokban alkalmazott, sztenderd eljárások alapján alakította ki, ezért eredményei kevésbé lennének összevethetők a fentebb említett kutatásokéval. Jellemzően nem attitűdskálákat használt, illetve ezekből nem képzett összevont indexeket, ehelyett inkább az egyes elemi változók kapcsolatainak bemutatására helyezte a hangsúlyt. Bizonyos eredményei arra utalnak, hogy a magyar fogvatartottak esetében a börtön céljaival és az örökkel szembeni ellenérzések kisebbek lehetnek az amerikai kutatásokban feltártakénál. Pl. a magyar rabok 71%-a vallotta azt, hogy feljelentené azt a társát, aki egy harmadik társuktól lopna. Nem talált különbséget két eltérő jellegű intézet (Szeged és Pálhalma) bentlakóinak börtönasszimilációs mintáiban, továbbá eredményei nem támasztották alá az idő és a prizonizációt mérő különböző változók közötti összefüggést sem.

Egy jövőbeli magyar prizonizációs kutatásnak e cikk szerzője szerint a már meglévő elméleti és empirikus tapasztalatokra kell építenie, természetesen kritikával illetni, ami kritikát érdemel és elfogadni, ami helyes vagy megváltoztathatatlan. A Huszár László által felhasznált Thomas-féle „prizonizációs következmények” indikátorokként való felhasználása a jelenség kutatása során minden bizonnyal megszívlelendő. Egy jövőben tervezett prizonizációs kutatás – reményeink szerint – országos reprezentatív rabmintán fogja tesztelni a fentebb bemutatott elméletek vázát jelentő hipotéziseket³.

³ Erről lásd bővebben Papp (2008).

Irodalom

- AKERS, R. L. [1977]: *Type of leadership in prison: a structural approach to testing the functional and importation models*. Sociological Quarterly. 3: 378-383.
- AKERS, R. L.- HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1974]: *Homosexual and drug behavior in prison: A test of the functional and importation models of the inmate system*. Social Problems. 3: 410-422.
- AKERS, R. L. - GRUNINGER, W. - HAYNER, N. S. [1976]: *Prison inmate roles: Inter-organizational and cross-cultural comparisons*. International Journal of Criminology and Penology. 4: 365-381.
- AKERS, R. L. - HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1977a]: *Prisonization in five countries*. Criminology. 4: 527-554.
- AKERS, R. L. - HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1977b]: *Time served, career phase, and prisonization from five countries*. In: Leger, R. G. - Stratton, J. R. (szerk.): *The sociology of corrections*. New York: John Wiley & Sons. 216-226.
- ALPERT, G. P. [1978a]: *A comparative study of the effects of ideology on prisonization: A research note*. LAE Journal of the American Criminal Justice Association. 1: 77-86.
- ALPERT, G. P. [1978b]: *Patterns of change and adaptation in prisons*. Social Science Quarterly. 1: 37-50.
- ALPERT, G. P. [1978c]: *Prisons as formal organizations: Compliance theory in action*. Sociology and Social Research. 63: 112-130.
- ALPERT, G. P. [1979]: *Patterns of change in prisonization. A longitudinal analysis*. Criminal Justice and Behavior. 2: 159-174.
- ALPERT, G. P. - FINNEY, J. M. - SHORT, J. F. [1978]: *Legal services, prisoners' attitudes and „rehabilitation”*. Journal of Criminal Law and Criminology. 4. 616-626.
- ALPERT, G. P. - HICKS, D. A. [1977]: *Prisoners' attitudes toward components of the legal and judicial systems*. Criminology. 4: 461-482.
- ATCHLEY R. C. - McCABE, P. [1968]: *Socialization in correctional communities: A replication*. American Sociological Review. 5: 774-785.
- BARAK-GLANTZ, I. L. [1983]: *Patterns of prisoner misconduct: Toward a behavioral test of prisonization*. Sociological Focus. 2: 129-146.
- BERK, B. B. [1966]: *Organizational goals and inmate organization*. American Journal of Sociology. 5: 522-534.
- BOROS J. [1995a]: *Rab-hierarchia. Erőszak és informális státusz a visszaeső elítélteknél*. Börtönügyi Szemle. 2: 16-20.
- BOROS J. [1995b]: *Börtönhatás. A visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata*. Börtönügyi Szemle. 4: 72-82.
- BOROS J. - CSETNEKY L. (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó - Rendőrtiszti Főiskola.

- CALDWELL, M. G. [1956]: *Group Dynamics in the Prison Community*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, 5: 648-657.
- CAO, L. - ZHAO, J.- VAN DINE, S. [1997]: *Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models*. Journal of Criminal Justice. 2: 103-113.
- CLEMMER, D. [1938]: *Leadership phenomena in a prison community*. Journal of Criminal Law and Criminology 6: 862-871.
- CLEMMER, D. [1950]: *Observations on imprisonment as a source of criminality*. Journal of Criminal Law and Criminology 3: 311-319.
- CLEMMER, D. [1958]: *The prison community*. 2. kiadás. New York: Holt, Rinehart and Winston. 340 p.
- CLEMMER, D. [1959]: *The Prisoners' Pre-Release Expectations of the Free Community*. In: Proceedings of the Eighty-Ninth Annual Congress of the American Correctional Association. p. 244-248.
- CLINE, H. F. - WHEELER, S. [1968]: *The determinants of normative patterns in correctional institutions*. In: Christie, N. (szerk.): Scandinavian studies in criminology. 2. kiadás. Oslo: Universitetsforlaget. p. 173-184.
- COHEN, A. K. [1955]: *Delinquent boys: The culture of the gangs*. New York: Free Press.
- EDWARDS, A. R. [1970]: *Inmate adaptations and socialization in the prison*. Sociology. 4: 213-225.
- FAINE, J. R. [1973]: *A self-consistency approach to prisonization*. Sociological Quarterly. Autumn: 576-588.
- FISHMAN, J. F. [1934]: *Sex in prison*. New York: National Library Press.
- GARABEDIAN, P. G. [1963]: *Social Roles and Processes of Socialization in the Prison Community*. Social Problems. 2: 139-152.
- GARABEDIAN, P. G. [1964]: *Social Roles in a Correctional Community*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. 3: 338-347.
- GAROFALO, J. - CLARK, R. D. [1985]: *The inmate subculture in jails*. Criminal Justice and Behavior. 4: 415-434.
- GARRITY, D. L. [1961]: *The prison as a rehabilitation agency*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 358-380.
- GILLESPIE, W. [2003]: *Prisonization. Individual and institutional factors affecting inmate conduct*. New York: LFB Scholarly Publishing. 173. p.
- GLASER, D. [1964]: *The effectiveness of a prison and prison system*. Indianapolis: Bobbs-Merrill. 583. p.
- GOFFMAN, E. [1961]: *On the characteristics of total institutions: The inmate world*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 15-67.
- GOODSTEIN, L. [1979]: *Inmate adjustment to prison and the transition to community life*. Journal of Research in Crime and Delinquency. 16: 246-272.
- GRAPENDAAL, M. [1990]: *The inmate subculture in Dutch prisons*. British Journal of Criminology. 3: 341-357.

- GREKUL, J. [1999]: *Pluralistic ignorance in a prison community*. Canadian Journal of Criminology. Oct.: 513-534.
- GRUNINGER, W. [1974]: *Criminalization, prison roles and normative alienation: A cross-cultural study*. (Doktori disszertáció.) University of Washington.
- GRUSKY, O. [1985]: *Organizational goals and the behavior of informal leaders*. American Journal of Sociology. 1: 59-67.
- HAYNER, N. S.- ASH, E. [1939]: *The prisoner community as a social group*. American Sociological Review 3: 362-369.
- HAYNER, N. S. - ASH, E. [1940]: *The prison as a community*. American Sociological Review 4: 577-583.
- HEPBURN, J. R.- STRATTON, J. R. [1977]: *Total institutions and inmate self-esteem*. British Journal of Criminology. 3: 237-250.
- HULIN, C. L. - MAHER, B. A. [1959]: *Changes in attitudes toward law concomitant with imprisonment*. Journal of Criminal Law and Criminology. 245-248.
- HUSZÁR L. [1997a]: *Az 1995-ös fogsátartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézeten belüli életminőségre vonatkozó adatai*. In: Deák F. (szerk.): *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében*. Budapest: BVOP Módszertani Igazgatóság. p. 1-21.
- HUSZÁR L. [1997b]: *...és bűnhődés: A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Budapest: ELTE. 176. p.
- HUSZÁR L. [1995]: *Alkalmazkodás. Hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja*. Börtönügyi Szemle. 2: 21-34.
- HYMAN, J. M. [1977]: *Alienation and prisonization*. Criminology. 2: 263-265.
- IRWIN, J. - CRESSEY, D. R. [1962]: *Thieves, convicts and the inmate culture*. Social Problems. 2: 142-155.
- JENSEN, G. F. - JONES, D. [1976]: *Perspectives on inmate culture. A study of woman in prison*. Social Forces. 3: 590-603.
- JIANG, S. - FISHER-GIORLANDO, M. [2002]: *Inmate misconduct: A test of the deprivation, importation, and situational models*. The Prison Journal. 82: 335-358.
- KENNEDY, C. W. [1974]: *Prisonization and self conception: A study of a medium security prison*. Ph.D-disszertáció. Los Angeles: University of California. 211. p.
- KÖVÉR Á. [1993]: *Az elítéltek és a börtönszemélyzet viszonya*. In: *Kriminológiai és kriminológiai évkönyv*. Budapest: IKVA. p. 191-235.
- KROHN, M.-STRATTON, J. [1980]: *A sense of injustice?: Attitudes Toward the Criminal Justice System and Institutional Adaptations*. Criminology. 4: 495-504.
- LEGER, R. G. [1978]: *Socialization patterns and social roles: A replication*. Journal of Criminal Law & Criminology. 4: 627-634.
- MAHER, B. - STEIN, E. [1968]: *The delinquent's perceptions of the law and the community*. In: Wheeler, S. (szerk.): *Controlling delinquents*. New York: John Wiley & Sons. p. 187-221.

- MANN, W. E. [1964]: *Socialization in a medium-security reformatory*. Canadian Review of Sociology and Anthropology. 3: 138-155.
- MATHIESEN, T. [1968]: *A functional equivalent to inmate cohesion*. Human Organization. 2: 117-124.
- MATHIESEN, T. [1965]: *The defences of the weak: A sociological study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock.
- McCORKLE, L. W. – KORN, R. [1954]: *Resocialization within walls*. In: The Annals of the American Academy of Political and Social Science. p. 88-98.
- MILLER, W. B. [1958]: *Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency*. Journal of Social Issues. 14: 5-19.
- NEAL, A. G. – SNYDER, E. E. – BALOGH, J. K. [1976]: *Changing alienations as consequences of imprisonment*. Criminal Justice Review. 2: 93-105.
- OHLIN, L. E. [1956]: *Sociology and the field of corrections*. New York: Russell Sage Foundation. 58. p.
- PAPP GÁBOR [2008]: *A prizonizációs jelenség vizsgálata a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben*. Kézirat.
- PATERLINE, B. A. [1997]: *Structural and social psychological determinants of prisonization*. Ph.D.-disszertáció. Georgia State University. 86. p.
- PATERLINE, B. A. – PETERSEN, D. M. [1999]: *Structural and social psychological determinants of prisonization*. Journal of Criminal Justice. 5: 427-441.
- PÓCZIK Sz. [2000]: *Magyar és cigány bűnelkövetők a börtönben*. Magyar Tudomány. 4: 426-435.
- POOLE, E. D. – REGOLI, R. M. – THOMAS, C. W. [1980]: *The measurement of inmate social role types: An assessment*. Journal of Criminal Law & Criminology. 3: 317-324.
- RAMIREZ, J. [1984]: *Prisonization, staff, and inmates: Is it really about Us versus them?* Criminal Justice and Behavior. 4: 423-460.
- REIMER, H. [1937]: *Socialization in the prison community*. In: Proceedings of the American Prison Association. New York: American Prison Association. p. 151-155.
- RHODES, M. L. [1979]: *The impact of social anchorage on prisonization*. Doktori disszertáció. Texas A & M University.
- SCHRAG, C. [1944]: *Social types in prison a community*. Szakdolgozat. Seattle: University of Washington.
- SCHRAG, C. [1954]: *Leadership among Prison Inmates*. American Sociological Review. 1: 37-42.
- SCHRAG, C. [1959]: *Social role, social position, and prison social structure*. In: Proceedings of the Eighty-Ninth Annual Congress of the American Correctional Association. p. 178-188.
- SCHRAG, C. [1961a]: *A preliminary criminal typology*. Pacific Sociological Review. 1: 11-16.
- SCHRAG, C. [1961b]: *Some foundations for a theory of correction*. In: Cressey, D. R. (szerk.): *The prison. Studies in institutional organization and change*. p. 309-357.

- SCHWARTZ, B. [1973]: *Peer versus authority effects in a correctional community*. Criminology. 2: 233-257.
- SCHWARTZ, B. [1971]: *Pre-institutional vs. situational influence in a correctional community*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. 4: 532-542.
- SLOSAR, J. A. [1978]: *Prisonization, friendship, leadership*. Toronto: Lexington Books. 143. p.
- STREET, D. [1965]: *The Inmate Group in Custodial and Treatment Settings*. American Sociological Review. 1: 40-55.
- STREET, D. - VINTER, A. D. - PERROW, C. [1966]: *Organization for treatment. A comparative study of institutions for delinquents*. New York: Free Press.
- SURIN A. [1989]: *A deprivációk megélése a börtönben*. Módszertani Füzetek. Budapest: BVOP. 21-29.
- SYKES, G. M: [1958]: *The society of captives. A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press. 144. p.
- SYKES, G. M. - MESSINGER, S. L. [1960]: *The inmate social system*. In: Theoretical studies in social organization of the prison. New York: Social Science Research Council. p. 5-19.
- SZABÓ K. [1994]: *A börtönnyelv jellegzetességei szociolingvisztikai szempontból*. Szociális Munka. 2: 111-121.
- SZABÓ E. [2005]: *A mai magyar börtönszlang. 1996-2005*. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem. 298. p.
- SZABÓ E. [2001]: *A Sopronkőhidai fegyház és börtön szlengszókincsének változása az 1960-as évektől napjainkig*. In: Magyar Nyelvjárások. Debrecen. p. 115-126.
- THOMAS, C. W. [1970]: *Toward a more inclusive model of the inmate contraculture*. Criminology. 8: 251-263
- THOMAS, C. W. [1971]: *Determinants of prisonization: A test of two analytical perspectives on adult resocialization in total institutions*. Ph.D-disszertáció. University of Kentucky. 145. p.
- THOMAS, C. W. [1973]: *Prisonization or resocialization?: A study of external factors associated with the impact of confinement*. Journal of Research in Crime and Delinquency. Jan: 13-21.
- THOMAS, C. W. [1975]: *Theoretical perspectives on alienation in the prison society: An empirical test*. Pacific Sociological Review. 4: 483-499.
- THOMAS, C. W. [1977a]: *Prisonization and its consequences: An examination of socialization in a coercive setting*. Sociological Focus. 1: 53-68.
- THOMAS, C. W. [1977b]: *Theoretical perspectives on prisonization: A comparison of the importation and deprivation models*. Journal of Criminal Law & Criminology. 1: 135-145.
- THOMAS, C. W. - CAGE, R. J. [1977]: *Correlates of prison drug use: An evaluation of two conceptual models*. Criminology. 2: 193-210.

- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1972]: Prisonization in the inmate contraculture. *Social Problems* 2: 229-239.
- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1973]: *The importation model perspective on inmate social roles: an empirical test*. Sociological Quarterly. Spring: 226-234.
- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1976]: *On the measurement of social roles adaptations in the prison community*. Criminal Justice Review. 1: 11-21.
- THOMAS, C. W. – HAEN, J. – SWAIN, B. [1974]: *An examination of non-structural determinants of alienation in the prison community*. Williamsburg, Virginia, Metropolitan Criminal Justice Centre. (Kézirat.)
- THOMAS, C. W. – HYMAN, J. – WINFREE, L. T. [1983]: *The impact of confinement of juveniles*. Youth & Society. 3: 301-319.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. [1977]: *Prison organization and inmate subcultures*. Indianapolis: Bobbs-Merrill Company. 73. p.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. – CAGE, R. J. [1981]: *A comparative organizational analysis of prisonization*. Criminal Justice Review. 6: 36-43.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. – ZINGRAFF, R. M. [1978]: *Structural and social psychological correlates of prisonization*. Criminology. 3: 383-393.
- THOMAS, C. W. – POOLE, E. D. [1975]: *The consequences of incompatible goal structures in correctional settings*. International Journal of Criminology and Penology. 3: 27-42.
- THOMAS, C. W. – ZINGRAFF, M. T. [1976]: *Organizational structure as a determinant of prisonization: An analysis of the consequences of alienation*. Pacific Sociological Review. 1: 98-116.
- TITTLE, C. R. [1969]: *Inmate organization: Sex differentiation and the influence of criminal subcultures*. American Sociological Review. 4: 492-505.
- TITTLE, C. R. [1972a]: *Institutional living and rehabilitation*. Journal of Health and Social Behavior. 3: 263-275.
- TITTLE, C. R. [1972b]: *Institutional living and self-esteem*. Social Problems. 1: 65-77.
- TITTLE, C. R.- TITTLE, D. P. [1964]: *Social organization of prisoners: An empirical test*. Social Forces. 2: 216-221.
- TITTLE, C. R.- TITTLE, D. P. [1965]: *Structural handicaps to therapeutic participation: a case study*. Social Problems. 1: 75-82.
- WARD, D. A. – KASSEBAUM, G. G. [1964]: *A mode of adaptation in a prison for woman*. Social Problems. 2: 159-177.
- WARD, D. A. – KASSEBAUM, G. G. [1965]: *Woman's prison: Sex and the social structure*. Chichago: Aldine.
- WATT, N. – MAHER, B. [1958]: *Prisoners' attitudes toward home and the judicial system*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. 327-330.
- WELLFORD, C. [1967]: *Factors associated with adoption of the inmate code: A study of normative socialization*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. 2: 197-203.

- WHEELER, S. [1959]: *Social organization and inmate values in correctional communities*. In: Proceedings of the American Prison Association. New York: American Correctional Association. p. 100-109.
- WHEELER, S. [1961b]: *Socialization in correctional communities*. American Sociological Review. 5: 697-712.
- WHEELER, S. [1961a]: *Role conflict in correctional communities*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 229-259.
- WHEELER, S. [1969]: *Socialization in correctional institutions*. In: Goslin, D. A.: Handbook of socialization theory and research. Chicago: Rand McNally and Company. p. 1005-1023.
- ZINGRAFF, M. T. [1975]: *Prisonization as an inhibitor of effective resocialization*. Criminology. 3: 366-388.
- ZINGRAFF, M. T. [1980]: *Inmate assimilation: A comparison of male and female delinquents*. Criminal Justice and Behavior. 3: 275-292.
- ZINGRAFF, M. T. - ZINGRAFF, R. M. [1980]: *Adaptation Patterns of incarcerated female delinquents*. Juvenile and Family Court Journal. May: 35-47.